گلزار دانش ...

GULZAR-I-DA

A

PERSIAN REA

WITH

[Persian Etymolog

BY

MAULVI HAFIZ JALALU[illegible]

Head Maulvi, Government High Sc

Recommend d by the Provincial Text B[illegible]

For Class VI. in Anglo-Vernacul[illegible]

Allahabad:

Printed by Munshi Muhammad Ism[illegible]

at the Anwar Ahmadi Pres[illegible]

Fifth Edition.] 1913

بسم الله الرحمن الرحیم

بسم اللہ الرحمن الرحیم

حامداً و مصلیاً و مسلماً

مفردات اسمای ذات

۱- مفردات اسمای ذات

اوقات و فصول

اوقات و فصول

امروز - امشب - دی روز - دی شب - دوشینه فردا
پس فردا - پریروز - زمستان - تابستان - مشرق - مغرب
شمال - جنوب - راست - چپ - پس - پیش - بالا - زیر

مرکبات - از اسم ذات اثبات فعل ماضی مطلق معروف

مصدر داشتن متعدی

کلاه داشت - دستار داشتند - جورب داشتی - دستمال
داشتید - کفش داشتم - قمیص داشتیم -

مفردات اسمای ذات

برشکال - پاس - نیمروز - هفته - ماه - امسال - پارسال

چہار سال - سحرگاہ -

مرکبات اسم ذات دیگر اثبات فعل ماضی قریب معروف

قلم داشتہ است - کاغذ داشتہ اند - جاروب داشتہ - عصا داشتہ اید - کتاب داشتہ ام - قلم فرنگی داشتہ ایم

۳ - مفردات - اسمائے ذات متعلقہ عناصر

آب - چاہ - باران - رود - جوئے - آبگیر - آبشار

شبنم - باد - نسیم - صبا -

مرکبات اسم ذات دیگر - اثبات فعل ماضی بعید معروف

نان داشتہ بود - گوشت داشتہ بودند - سفرہ داشتہ بودی

قاشق داشتہ بودید - مطبخ داشتہ بودم - کاسہ داشتہ بودیم

۴ - مفردات اسم ذات

آتش - اخگر - دشت - صحرا - بیابان - شعلہ - شمع

قلعہ - بارہ - منارہ -

مرکبات اسم ذات دیگر - اثبات فعل ماضی استمراری معروف

میوہ میداشت - چوب میداشتند - خیار میداشتی

خربزہ میداشتید - ترہ میداشتم - فواکہ میداشتیم -

۵- مفردات اسمای معدنیات و متعلقات آن +

نقره - سیم - طلا - زر - سره - ناسره - مس - آهن - نقد
نسیه - درم - دینار - پول - فلس - پول سیاه - پول سفید

مرکبات اسم ذات دیگر - اثبات فعل ماضی شکیه معروف

شمشیر داشته باشد - کارد داشته باشد - مقراض داشته
باشی - تفنگ داشته باشید - خنجر داشته باشم - دشنه داشته باشیم

۶- مفردات اسم ذات کشت و متعلقات آن

کشت - کشتکاری - خوید - زر - گندم - نخود - آرد -
پست - سبوس - شکاله - برنج - خرمن - انبار - ذخیره - سیر - کشنیز

مرکبات اسم ذات دیگر - اثبات فعل ماضی تمنائی معروف

کاش باغ داشتی - کاش گل داشتندی - کاش
بستانسرا داشتمی -

مفردات اسم ذات متعلق اکل و شرب

گرسنگی - سیری - اشتها - آسیا - سفره - شیر - حصه -
ماست - دوغ - سبزوات - پنیر - مسکه - نان - خمیر - آش

مرکبات اسم ذات دیگر - اثبات فعل مضارع معروف

تشنگی دارد - مرض دارند - دیوانگی داری - [illegible]

دارید - درد سر دارم - سراسیمگی داریم - ...

۸ - مفردات اسم ذات حیوانات

گوسفند - میش - بز - بره - گاو - گاومیش - پیل - اسپ
گرگ - آہو - کرگدن - گوزن - خرس - نہنگ - شغال
روباہ - پلنگ - یوز - خر - درازگوش - اشتر - شیر -

مرکبات - اسم ذات دیگر - اثبات فعل حال معروف

مداد میدارد - دفتر میدارند - خامہ میداری - مرکب
میدارید - روزنامہ میدارم - کارد میداریم -

۹ - مفردات اسم ذات

موش - مار - غوک - عنکبوت - پشہ - اژدر - مگس -
نحل - مور - ملخ - پروانہ - کرم شب تاب - زنبور -

مرکبات اسم ذات دیگر - اثبات فعل مستقبل معروف

مرقع خواہد داشت - تصویر خواہند داشت - شانہ
خواہی داشت - آئینہ خواہید داشت - آئینہ تصویر خواہم
داشت - انگشتری خواہیم داشت -

۱۰ - مفردات اسم ذات

طائر - دراج - تیہو - کبک - باز - شہباز - جرہ باز - باشہ

کبوتر - قمری - طاؤس - کرکس - زاغ - زغن -

مرکبات اسم ذات دیگر امر و نہی

شمعدان بدار - فانوس بدارید - آبگینہ ندار - روغن ندارید

۱۱- مفردات اسم ذات اعضای انسانی و متعلقات آن

سر - گوش - بناگوش - بینی - چشم - ابرو - مژگان - پیشانی -

زنخدان - لب - کام - زبان - دہان - دندان - شانہ - گلو -

مرکبات اسم ذات دیگر نفی فعل ماضی مطلق معروف

چاے نداشت - ہیزم نداشتند - انگشت نداشتی - قند

نداشتید - میوہ نداشتم - قہوہ نداشتیم -

۱۲ مفردات اسم ذات

دست - کف دست - کف پا - انگشت - سر انگشت -

آرنج - قلب - پشت - شکم - معدہ - رودہ - شش - جنب

تہیگاہ - گام - ساق - پاشنہ -

مرکبات - اسم ذات دیگر - نفی فعل ماضی قریب معروف

ہیمہ نداشتہ است - آتش نداشتہ اند - انگشت

نداشتہ - کبریت نداشتہ اید - آتش زن نداشتہ ا

سوختہ نداشتہ ایم -

۱۳- مفردات اسم ذات

موے - زلف - طرہ - گیسو - اشک - حاجب - بازو -
سینہ - صدر - زہرہ - ریش - استخوان - عرق - رگ - بروت

مرکبات اسم ذات دیگر - نفی فعل ماضی بعید معروف

گربہ نداشتہ بود - تازی نداشتہ بودند - بیضہ نداشتہ
بودی - خروس نداشتہ بودید - ماکیان نداشتہ بودم
مرغ خانگی نداشتہ بودیم -

۱۴- مفردات اسمائے ذات اقربا و متعلقات آن

پدر - مادر - برادر - خواہر - عم - عمہ - خال - خالہ - پسر
دختر - جد - جدہ - زوج - زوجہ - زن - شوے - داماد
عروس - دایہ -

مرکبات اسمائے ذات دیگر - نفی فعل ماضی استمراری معروف

وفا نمیداشت - جفا نمیداشتند - سعادت نمیداشتی
شقاوت نمیداشتید - صداقت نمیداشتم - جسارت نمیداشتیم

۱۵- مفردات اسم ذات

خویش - یگانہ - بیگانہ - عیال - دوشیزہ - کتخدا - ناکتخدا
یتیم - جہیز - مہر -

مرکبات اسم ذات دیگر۔ نفی فعل ماضی شکیہ معروف

کیاست نداشتہ باشد۔ فراست نداشتہ باشند۔ عقل نداشتہ باشی۔ فہم نداشتہ باشید۔ احتیاط نداشتہ باشم۔ حزم نداشتہ باشیم

۱۶ ۔ **مفردات** اسم ذات

پیراہن۔ گریبان۔ گوی گریبان۔ دامن۔ آستین۔ کلیم۔ کیسہ۔ پشم۔ پنبہ۔ دستار۔ خاتم۔ انگشتری۔ برنجن۔ خلخال۔ سرانداز۔ شلوار۔

مرکبات ۔ اسم ذات دیگر۔ نفی فعل ماضی تمنائی معروف

کاشکے گستاخی نداشتی۔ کاشکے خشم نداشتندے۔ کاشکے غیظ و غضب نداشتمے۔

۱۷ ۔ **مفردات** اسم ذات

سوزن۔ پرویزن۔ پتک۔ آرہ۔ سندان۔ خایسک۔ رشتہ۔ دوک۔ کلید۔ مفتاح۔ کوزہ۔ جام۔ ساغر۔

مرکبات اسم ذات دیگر۔ نفی فعل مضارع معروف

کالسکہ ندارد۔ چادر ندارند۔ طناب نداری۔ خرگاہ ندارید۔ خیمہ ندارم۔ سراپردہ نداریم۔

۱۸- مفردات - اسم ذات فلکیات و متعلقات آن

فلک - نجم - سیاره - ثوابت - ماه - عطارد - زهره - خورشید مریخ - مشتری - زحل -

حمل - ثور - جوزا - سرطان - اسد - سنبله - میزان - عقرب - قوس - جدی - دلو - حوت -

مرکبات اسم ذات دیگر - نفی فعل حال معروف

خربزه نمیدارد - سیب نمیدارند - بهی نمیداری - انجیر نمیدارید - شهد نمیدارم - عسل نمیداریم -

۱۹- مفردات اسم ذات

بدر هلال - غره - سلخ - رعد - برق - صاعقه - ابر - میغ - تگرگ - ژاله - ثریا - پروین - سهیل - هاله - شفق - قوس قزح - بخار - دخان -

مرکبات اسم ذات دیگر - نفی فعل مستقبل معروف

حرارت نخواهد داشت - برودت نخواهند داشت رطوبت نخواهی داشت - یبوست نخواهید داشت - خشونت نخواهم داشت - لینت نخواهیم داشت -

اسمای صفات

۲۰- مفردات اسم صفت

حیران- پریشان- آسان- سهل- مشکل- متکبر- خودبین

خویشتن دار- تن پرور- باوقار- باحیا- بامروت-

مرکبات اسم صفت دیگر- فعل ماضی مطلق مصدر بودن (فعل ناقص)

رنجور بود- خسته بودند- ملول بودی- مسرور بودید- شادا

بودم- فرحان بودیم-

۲۱ مفردات اسم صفت

کارکن- کارساز- ستمگار- نیم بسمل- غمخوار- غمگسار-

سراسیمه- نادرست- نالائق- نابالغ- ناخوش- ناسزا-

ناامید- نامراد- ناسپاس-

مرکبات اسم صفت دیگر فعل ماضی قریب معروف

خودراے بوده است- تیزدست بوده اند- فقیر بودهٔ

تنگ خلق بوده اید- ممنون بوده ام- مشکور بوده ایم-

۲۲- مفردات اسم صفت

خورسند- خوشخصال- خجسته خصال- مرفه حال- جهاندیده-

تجربه کار - دوراندیش - سیّاح - دیوانه - فرزانه - بدنهاد - بدسرشت - بدذات - شرمسار - خاکسار - مکدّر -

مرکبات اسم صفت دیگر - فعل ماضی بعید +

حاضر شده بود - بے احتیاط شده بودند - مجروح شده بودی - ضعیف شده بودید - دولتمند شده بودم - سعادتمند شده بودیم -

۳۴ - مفردات اسم صفت

خطرناک - عقلمند - دردمند - سخنور - دادور - دادگر - ستمگر - همسبق - همکلام - همرکاب - همسفر - سخن فهم - قدردان - نکته سنج - باریک بین -

مرکبات اسم صفت دیگر - فعل ماضی استمراری

نیکبخت می بود - خوش طالع می بودند - عاقل می بودی - بخیل می بودید - غافل می بودم - سخی می بودیم -

۳۴ - مفردات اسم صفت

شاهوار - خسروار - یکتا - یگانه - گرفتار - بیمار - بذله سنج - لطیفه گو - بے مثل - مقبول - مردود - معذور - شرمنده -

مرکبات اسم صفت فعل ماضی شکیہ

جری بوده باشد - مضطر بوده باشد - شجاع بوده باشی
سبکسر بوده باشید - حلیم بوده باشم - عالم بوده باشیم -

۲۵- مفردات اسم صفت

درخشنده - سوزان - ابله - احمق - حاجتمند - مستمند
دولتمند - راست گو - دروغ گو - رعیت پرور - ہنرپرور
سفلہ پرور - خون ریز - فتنہ انگیز -

مرکبات اسم صفت فعل ماضی تمنائی

کاشکے قوی بودے - کاشکے مظفر بودندے
کاشکے منصور بودمے -

۲۶- مفردات اسم صفت

خوفناک - خشمناک - دردناک - غضبناک - غمگین -
شرم آگین - طرب آگین - سهمگین - بیوفا - بینوا - بےحیا
بےعلم - بےقرار - بیتاب - خوشخو - خوش بیان -

مرکبات اسم صفت فعل مضارع

لئیم باشند - ناکس باشند - بدطینت باشی - نیک
طینت باشید - نیک سرشت باشم - کریم النفس باشیم

۲۷ - مفردات اسم صفت

کوچک - خرد - بزرگ - کلان - پیر - مُسن - بیزبان - بیخرد - پرمغز - باغبان - فیلبان - مهربان - درمانده - افتاده - جانفشان - جان نثار - سردار -

مرکبات اسم صفت فعل حال

وفادار می باشد - باادب می باشند - فتنه انگیز می باشی - نیک رفتار می باشید - درست کردار می باشم - صداقت شعار می باشیم -

۲۸ - مفردات اسم صفت

نویسنده - فرستنده - بخشنده - گویا - شکیبا - آمرزگار - پروردگار - سخنگو - غریب پرور - دلدار - دلبر - دلربا - نازنین - نازک بدن - دلاور - زبان آور - دشت پیما - کشورستان - محرم راز - دستگیر - داورس - فریادرس -

مرکبات اسم صفت فعل مستقبل

بیگناه خواهد بود - بیمصرف خواهند بود - سنگدل خواهی بود - کور خواهید بود - قوی دل خواهم بود - بددل خواهیم بود -

۲۹- مفردات اسم صفت

دلپذیر - دلپسند - پامال - سوزان - خندان - نوپیان
چمان - خرامان - چابکتر - نازکتر - زیباتر - مجمل مختصر مستقل

مرکبات اسم صفت - امر و نهی

جوانمرد باش - دلیر باشید - مغرور مباش - متکبر مباشید -

مرکبات ضمائر

ضمیر فاعلی - او می گوید - اوشان می گویند - تو میگوئی
شما میگوئید - من میگویم - ما میگوئیم -
ضمیر مفعولی - اورا داد - اوشان را داد - ترا داد -
شمارا داد - مرا داد - مارا داد -
ضمیر اضافی - حال وے پرسید - حال اوشان پرسید
حال تو پرسید - حال شما پرسید - حال من پرسید - حال ما پرسید

۳۱- مرکبات اسم اشاره

این درخت بار شیرین می آرد - آن شفتالو خیلی خوش
مزه است - این کار پسندیده است و آن ناسنجیده است -
اینان گفتند - آنان نوشتند - اینها وحشیان اند - آنها دانا اند
همان سخن پسندیده تر است - همین کار تو در میزان

خرد نا سنجیدہ است -

۳۲ - مرکبات اسم موصول

آنکہ می دزدد دستش بریدہ میشود - ہر کہ می آید از مشغولی مانع میشود - اینہا کہ گفتنی دلپسند است - آنہا کہ نوشتنی قرین قیاس است - کسیکہ با من نیکی کرد ہمین است - کسانیکہ ہمین جنگیدند ہمون ہستند - توانگرے کہ دربند افزائش مال است درویش است - درویشے کہ بموجود خرسند است توانگر است - آنانکہ ہنرپرور اند گوی دولت می برند - ہرچہ نوشتہ بودید ناصواب است - انچہ گفتہ بودید از معیار خرد دور است

۳۳ - اظہار تعجب

این چہ چیز است - چہ می فرمائید - این امکان ندارد - حیران ماندم - متحیرم - باور ندارم - گفتگوے شما حیرت مرا می افزاید - گمان ندارم این طور باشد - استغفر اللہ این چہ حرفہا ست کہ می زنید - واے خاک بر سرم - نعوذ باللہ -

۳۴ - اظہار ندامت و رنج و ملال

حیف است - افسوس میخورم - دلم میسوزد - سخن تو

خیلے ملال انگیز است - مکالمۂ تو لرزہ بر اندام من انداخت - نادم شدم - پریشان شدم - این چہ گفتے بود - بسیار بد کردی امیدم بالمرہ قطع شدہ - خدا رحم کُند -

۳۵ - تصدیق و انکار

واللہ دروغ نمیگویم - بسر شما - خودم بہم اگر دروغ گفتہ باشم - بجان عزیزت حقیقت چنین است - نہ خیر نہ واللہ - استغفر اللہ کہ چنین باشد - حاشا کہ روے صدق داشتہ باشد - افترا است - بہتان است - ہرگز چنین نبود -

۳۶ - الفاظ شک

ممکن است - احتمال دارد - دور نیست کہ دزدیدہ باشد شاید این طور باشد - تعجبے نیست -

۳۷ - الفاظ تحسین

آفرین - مرحبا - ہزار آفرین - بارک اللہ - خیلے خوب است - نظیر ندارد - عدیل ندارد - لائق نوازشات ہستید ازین بہتر چہ میشود - خوشم آمد موجب تحسین ہستید -

۳۸ - در ذم و ملامت

نمی بایست کہ مرتکب چنین عمل شوید - خجالت نمی کشید -

حیا ندارید - آبرویت کو - چرا این کار کرده اید - بسیار
بد کرده اید - این را اگر شنوانم متحمل شد - جهنم برو - گم شو -

۳۹ مرکبات از حروف جاره

از بام تا شام چشم براه تو داشتم - از هندوستان تا
ترکستان سیر کردم - ازین سر تا بدان سر باغچه تماشا کده عجیب
است - شب دوش با شادی و سرور بسر شد اگرچه روز با
زحمت و رنج بپایان رسید - از سبب رنجوری چندین روز
بخدمت عالی نرسیدم - فلانے همواره در پی این کار بود -
از برای دیدار شما ازینجا آمدم - بهر بجا آوردن فرمان عالی
دران کار کوشیدم - از بهر خدا این کار کنم - برای تو این
زحمت کشیدم - شب بیهوده گذشت - روز بزحمت و تشویش بسر شد

۴۰ عبارتهای مختلف جهت مبتدیان

صباح برخیز - رخت خواب بگذار - لباس پاکیزه بپوش
دست و رو بشوی - اولاً بعبادت خالق خود بپرداز - سپس
سبق دیروزه یاد بگیر - بکوش که از همسبقان خود سبقت بری
گاه گاه بصحبت علما می رو - و نصیحتهاے اوشان را در دل
خویش جا ده - پیش اوشان با ادب باش - سخن دروغ

و بیهوده مگو - به عیب دیگران لب مگشا - و از سخن چین پرهیز
باش - کار امروز را بفردا مگذار - در کارها کسالت اراده
۴۱ - بلند بگوئید - آواز بخوانید - آهسته حرف زنید - فراخ
بخوانید - روشن تر بفرمائید - زبان فارسی میدانید؟ بلی میدانم
اندکی - حرف میزنم - هیچ نمیدانم - یک فصل را بخوانید - این
کلمه را تلفظ بکنید - هیچ یاد نمیگیرید - این کتاب از کیست -
کتاب شما کجاست - اینک کتاب شما - کتاب تان بگیرید - درس
تان مطالعه بکنید - سبق خود درست بخوانید - در مکتب خانه بجای
خود بنشینید - بغیر از بازی کار دیگر نمیکنید - باید که چند دفعه
سبق خود درست بخوانید که از بر گردد - التفات کرده قلم خود
بنده بدهید - فردا انشاء الله تعالی پس میدهم - قلمهای
شما خوب اند - خیر خوب نیستند - باید تراشید - خوب است
سر نازک است - نوکش کند شده - درستش بکنید - حالا بهتر
شده است - قلمی چند برای بنده بتراشید -
۴۲ - ای بچه چرا اینقدر دیر می آئی - سستی چه
هستی - چه وقت از خواب برمی خیزی - چاشت کی میخوری
علی الصباح برمی خیزم - پس از آن ساعت چاشت میخورم

ساعت خود بردار - ببین که چند زده است - دو ساعت و نیم
می گذرد و پر شده است - ساعت من تیز رو است -
ساعت شما کند کار است - کوشش نکردم - قدرے چاے بمن
بدهید - همان قدر چاے که داری کافیست - خودتان اقدرے
پیش بکش - شکایت پیش استادی برم - اگر تقصیرات از شما
باشید بگوئید - کتابم از دست ربود - رنجیده میکنید - بمن بهتان
میزنید - چگونه می توانید که انکار بکنید - لگدم می زند - می خواهد
که جاے مرا بگیرد - کتابم پاره میکند - از درس خواندنم مانع
می شود - با ناخنهایش چهره مرا خراشیده است - مشغول
بکار خودتان باشید - حرف شکایت بر زبان نیارید ورنه
گوشمالت میدهم - این کاغذ خوب است - حروف را متصل
بنویسید - چاقو را تیز بکن - این کلمه را محو بکن - حرف من
گوش بکن - گریه و فریاد مکنید - آرام بگیرید - خاموش باشید
کتاب تان را همراه خود ببرید - ساعت تان فراموش نکنید -
۴۴ - انچه دل تان بخواهد به بنده بفرمائید - یک فنجان
چاے به بنده لطف فرمائید - آب شیرین بیارید - قدرے
صبر بکنید - چیزے بخورید - میل فرمائید - اشتها ندارم - خیلی

تشنه ام - قدرے شربت بخورید - امروز بدیدن فلان نروید
چرا که صبح سوار شده اورا نخواهید دید - مرحمت شما کم نشود -
منت های بے منتها برگردن ما نهاده اید - بنده شما هستم - مخلص شما
هستم - از شدت التفات شما خجل شده ام -
سوم - از کجا می آئی - از بنده خانه می آیم - کجا میروید
میروم که تفرج بکنم - حالا میروم - مرخص میشوم - بالا بروید
پائین بیائید - منتظر شما هستم - در را ببندید - آیا رخت پوشیده -
هنوز - برخیزید - بیرون بروید - زود برگردید - بگوئید اسپها را
بیارند - اسپها حاضر است - سوار شوید - شنیده ام که فلان
کس از منصب خود معزول شده است - آیا راست است
الحق چنین است - نمی پندارم این طور باشد - قول مرا
باور بکنید - بسر شما حقیقت چنین است -
۵ سم - آفتاب گرم است - آسمان صاف است - زمین
نم است - باران باریدن گرفت - رعد می غرد - برق میتابد
برف بشدت می بارد - تگرگ میوه ها را بالمره خراب کرد -
قوس قزح سمت مشرق پیدا است - درین دیار سرما
برگرما ترجیح دارد - ودر ملک سرد سیر گرما افضلیت

می سوزد - تاب گرما ندارم - تابستان را تحمل نمی توانم شد -
بهار بهترین فصول اربعه است - باد شمالی بسیار سرد
می وزد - باد دیگر از سمت مغرب می وزد گرم است - آتش
خاموش شده - اخگر سوزان است - آب بجوش آمده است
هوا خیلی خوب است - میخواهید که همراه بنده بیرون آئید
ساحل دریا نزدیک است - میخواهم که سیر دریا کنم -
اما زورق حاضر نیست - ناخدایان هم بیرون رفته اند -

۴۶ - باغبان تخمها کاشته است - گلها را آبیاری می
کند - کارهای او لائق تحسین اند - میخواهم مواجبش را
زیاده بکنم - همه ریشه‌های درخت را کنده است - شاخ
درختان را بریده - این روش را نظر بفرمائید - همه گلها
را چیده است - خیابان را درست نکرده است - شقائق
از هر طرف خندان است - گل و ریحان بر کنار چمنها
دمیده است - از کثرت گلهای گوناگون چمن رشک
نگارستان گردیده -

۴۷ - این بچه خیلی شرارت میکند - پدرش را اطاعت
نمیکند - پولی که پدرش باو میدهد همه را برباد می کند -

پدرش عجب کریم النفس است - بفقرا خیلی پول میدهد - همه
مردمان بسیار محترمش میدارند - اما نقش نمیکنند - خانهٔ او را
باین فقیر نشان میدادم - درین ایام آنچه پول داشت همه را
خرج کرد - اکنون تنگدست شده است - عم شما کجاست
پریروز اینجا رسیده - از ورود عم خود برادر خود را آگاه
بکنید - آیا عم شما هیچو پدرت است یا خیر - من صحبت آن
عالی مقدار نیافته ام - ندانم که مزاج شان بچه طور
واقع گردیده -

۴۸ - آفتاب فرو رفت - شفق هویدا شد - شب رسید
ستاره ها درخشان شدند - کهکشان پیدا گردید - فانوس
روشن بکن - چندان روغن بریز که تمام شب خاموش نشود -
وقت شب دکان قنادی از شیرینیهای گوناگون پر میباشد
برو قدری شیرینی بیار - بچه چیز میل دارید - هرچه میخواهید
بگوئید تا بیارم -

۴۹ - از شب چند گذشته - پاسی از شب گذشته باشد -
حالا وقت خواب در رسید - بند قبای خود بگشائید - آرام
بگیرید - این رختها را بر روی میز بگذارید - بخادم بگوئید

که قالی را چنان بگسترد که چین نه باشد - بر بالاخانه فرش کند
که این اطاق گرم است - وقت خواب ور زده و آتش
کشته خواب بکنید - چون پارهٔ از شب ماند بیدار شده بکار
خویش مشغول شوید - این سحر خیلی منفعت دارد -

مکالمات

مکالمهٔ اول - السلام علیکم - وعلیکم السلام - خوش آمدید
شاد باشم کردید - خیلی مشتاق دیدار شما بودم - مدتی است
میخواستم که خدمت شما مشرف شوم ولی بخت مساعد نشد
احوال شما خوب است - از لطف شما - التفات شما کم نشود
کمال اخلاص دارم با شما - قربانت شوم - دور سرت گردم
تاج سرم - شنیدم حالا مریض شده بودید - این روزها تشریف نمی
آورید - زحمت کشیده اید چیزی توقف بکنید - مدتی است
که با برادر شما مشرف ملاقاتم اتفاق نیفتاد ولی او هم ازین
سبب خاطر آزردگی دارد و چند روز قبل ازین احوال شما
می پرسید - احوالش چطور است - احوالش خیلی بد است
ناخوشی مهلکی دارد - من واقف نبودم والا بعیادتش
رفته بودم - اگر قدم رنجه فرموده بعیادتش بیائید از دیدار

شما بغایت مسرور میشود — بچشم فردا اگر فرصت باشد بی تکلف به پیشش می آیم۔

مکالمۂ دوم — درس زبان فارسی میخوانید؟ بلی یک هفته است که شروع بدرس کرده ام۔ معلم شما کیست؟ میرزا وصال نامی شیرازی است۔ زبان فارسی را می پسندید؟ بلی خیلی می پسندم و بر زبان ترکی ترجیح میدهم۔ فی الحقیقت زبان فارسی بر زبان ترکی ترجیح دارد۔ بعلت اینکه ملاحتی که در زبان فارسی است زبان ترکی آن ملاحت ندارد۔ و دیگر اینکه زبان فارسی آسان تر است از زبان ترکی۔ برای مبتدی همه زبانها مشکل است۔ بلی ولیکن تلفظ فارسی در نیدارم چندان اشکالی ندارد۔ این زبان برای سیاحان خیلی نافع است بالخصوص از برای آنانکه در ممالک ایران جهت تجارت میروند۔

مکالمۂ سوم — التفات فرموده یک قلم برای بنده تراشید۔ بچشم اما یکی امروز صبح برای شما تراشیده بودم چه شد خوب نیست۔ بسکه دو کلمه نوشتم نوکش شکست۔ این را ببینید چه طور است۔ این خیلی خوب است۔ خط

شما بہتر شدہ۔ حالا خیلے بہتر می نویسید۔ مرکب شما غلیظ است قدرے آب باید ریخت۔ اگر آب بریزم پر سفید می شود۔ عیب ندارد۔ اگر زحمت نباشد کتابہم لطف فرمائید۔ کتاب شما کجا ست۔ اینجاک پہلوے شما نہادہ است۔ درس خود را روان کردہ اید۔ نہ ہنوز۔ از برش باید کرد کہ محتاج تادیب استاد نشوید۔ بالراس والعین ہمچنین میکنم۔

مکالمۂ چہارم۔ یک ورق کاغذ بہ بندہ التفات کنید۔ بالراس والعین۔ اما چہ جنس کاغذ مخواہید۔ کاغذ سفید برائے تحریر مراسلہ می خواہم بخدمت پدرم عریضہ بنویسم۔ این کاغذ بتوسط کہ خواہید فرستاد۔ بتوسط چاپار سرکاری۔ بندہ ہم کاغذی نوشتہ ام التفات کردہ اور انیز بچاپار تسلیم فرمائید بسیار ممنون می شوم۔ بچشم امالشہ طلبکہ امروز بہ بندہ بدہید زیراکہ چاپار ولایت امروز روانہ می شود۔ بسیار خوب۔ ہمین وقت خدمت شما می فرستم۔ خیلے خوب خدا حافظ شما باشد۔ مرحمت شما کم نشود۔ عمر شما زیاد۔ فردا انشاء اللہ تعالی ملاقات میسر خواہد شد۔ منتظر شما می باشم ہم وقت تشرف خواہید کرد۔ انشاء اللہ تعالی ہنگام نماز

عصری گزارم حاضر می شوم۔
مکالمۂ پنجم۔ شنیدم کہ باغ شما بسیار خوبی دارد۔ اگر میل داشتہ باشید بیرو بہم تماشایش بکنیم۔ کدام طرف واقع است۔ آن طرف این کوشک واقع است و بجانب دریا مشرف است۔ بہتر بروید۔ بحقیقت باغے است ولکشا و فرحت انگیز۔ خیلے وسعت دارد۔ چہ فرمائید در جنب باغ شما خیلے کوچک است۔ بلے راست می فرمائید باغ بندہ وسیع تر است ولیکن صفائی باغ شما ندارد۔ این ہمہ گلہا از کجا است۔ اینہا ہمہ گل فرنگی است۔ بیج وسیلہ اینہا بدست آوردہ اید۔ دوستے دارم و فتیکہ از لندن مراجعت کردہ تمنایش برائے بندہ آوردہ۔ کاشکے تخم اینہا را برائے سال آیندہ نگاہ میداشتید۔ البتہ نگاہ خواہم داشت و ہر وقتیکہ بخواہید بشما خواہم داد۔ بسیار ممنون می شوم۔ حیف کہ این باغ آب کم دارد۔ بلے این گلہا از شدت حرارت ہوائے این دیار اقتضائے آن می کند کہ ہر روز دو دفعہ آب دادہ شود۔ خیلے راہ رفتیم خستہ شدہ ایم۔ اگر میل دارید بگوئیم نوکرے کنار این نہر

بنشینید تا قدرے استراحت بکنید - خیلے خوب - التفات شما زیاد -

مکالمه ششم - اگر فرمائید چائے بیاورم - خیر لطف شما زیاد - هنوز وقت چائے نشده است - چه بجے میباشد اصل وقت چائے حالا است - اگر چنین است بفرمائید بیاورند - بچه ها سماوار را آتش کنید - تنها چائے خوردن و قلیان کشیدن در کنار آب خیلی مزه دارد - خصوصاً وقتیکه اطراف نهر از گل و ریحان مشحون باشد - چائے حاضر است میل فرمائید - چائے بسیار خوب است - از کجا آورده اید - این از ماسکو مے آورند - دوستے دارم هر سال برائے بنده قدرے می فرستد - درین جا این طور یافت نمی شود - مرخص میشوم - باین زودی تشریف می برید - بلے دفع زحمت مے کنم - استغفرالله ما را مشرف ساختید - زحمت کشیدید - خیلے ممنونم کردید - زحمت دادم - لطف شما زیاد -

اقوال مفیده و حکایات پسندیده

۱- قول - از حکیمے پرسیدند عقل مرد را بچه باید

شناخت. گفت پیکی از پیغمبر یا رسول او یا بکتابت او یا به
تحفه و هدیه او. بدرستیکه رسول بجای خود اوست و کتابت
بجای نطق و زبان اوست. و تحفه علامت همت
و سخاوت اوست. پس از نکوئی و بدی این سه حال
صاحب آنها معلوم میشود.

۲- قول. حکما گفته اند هرگاه دو امر رو دهد و کسیکه استاد
او باشد حاضر نیست که با او مشورت کنی پس اجتناب
کن هر یکیه از آنها که هوای نفس تو با آن باشد زیرا که هوا از نزد
حکما دشمن عقل است.

۳- قول. از فیثاغورث پرسیدند سبب چیست که
علما اغنیا را احترام می کنند و نزد ایشان بیشتر تردد
نمایند و اغنیا کمتر علما را ملاقات می کنند. حکیم گفت سبب
آنست که علما فضیلت اغنیا را می دانند و اغنیا مرتبه علم
و فضیلت علما را نمی دانند.

۴- حکایت. شخصی بجانب یکی از اغنیا آمده و تقریر حال
طلبید اهل خانه گفتند هنوز نان نخورده ایم. گفت قدری
سویق بمن دهید. گفتند سویق هم نمی رسد. گفت

قدرے آب من دہید بیاشامم۔ گفتند ہنوز سقا آب نیاوردہ
است۔ گفت اندکے روغن بدہید تا بر سر خود مالم۔ گفتند
روغن نداریم۔ فقیر گفت ہرگاہ ہیچ ندارید بیائید تا باتفاق
بگدائی برویم۔

۵۔ حکایت۔ دربان نوشیروان عرض کرد کہ یکے از
اعراب بدرگاہ آمدہ خواہش دارد کہ بشرف حضور مشرف
شود نوشیروان او را طلبید و فرمود کیستی و از کجا مے آئی
گفت بزرگ اعرابم۔ نوشیروان فرمود کہ بدربان گفتی کہ مرد
عربم و اکنون میگوئی بزرگ اعرابم۔ آن شخص گفت بلے
مردے بودم از عرب لیکن چون بشرف ملاقات سلطان
رسیدم بزرگ اعراب شدم۔ پادشاہ را این سخن خوش آمد
فرمود تا دہن او را از جواہر پر کردند۔

۶۔ حکایت۔ گوسپندے بمکانے غایت بلند ایستادہ
بود و بصحرا نگاہ میکرد اتفاقاً گرگے از راہ می گذشت
چون گوسپند گرگ را بدید آغاز دشنام یاد نمود گرگ باو
گفت ترا یارا سے آن نبود کہ مرا فحش گوئی لیکن مکان
تو ترا خاطر جمع نمودہ۔

۷- حکایت - سگی بدنبال آهوی می دوید آهو باو گفت
چرا خود را زحمت می دهی عبث بدنبال من شتاب که
نمی توانی رسید زیرا که من برای حفاظت جان خود
می دوم و تو برای دیگران.

۸- حکایت - سائلی نزد جماعتی آمد که بخوردن مشغول
بودند پس بایشان گفت ای بخیلان چیزی بمن دهید
ایشان گفتند چگونه ما را بخیل گفتی - سائل گفت چه میشود
اگر مرا یک قرص نان دهید دروغگو نمائید.

۹- قول - بزرگان ترک می گویند سزاوار است که
سردار لشکر و پیشوای جنگ چند صفت از صفات حیوانات
داشته باشد در شجاعت چون خروس و در قوت مثل
شیر و در حمله مانند گراز و در حیله و مکر مثل روباه و در صبر
بر جراحت و مشقت چون سگ و در فراست و زیرکی
مانند کلنگ و در حزم و ترس و هوش چون کلاغ
و در غارت مثل گرگ.

۱۰- حکایت - منصور عباسی روزی بیکی از قواد
سپاه گفت راست گفته اند سگ را گرسنه باید داشت

تا صاحب خود را پیروی نماید- امیر عرض کرد آنچه خلیفه میفرماید حق است لیکن احتمال دارد که دیگرے لقمۂ نان باو دہد پس صاحب را گذاشته تابع لقمه خواهد بود-

۱۱- حکایت- یکے از بادشاهان سوار شده برائے سیر رفت شخصے باو برخورد چون نظر بادشاه باو افتاد فی الفور اسپ او لغزیده و از اسپ بر زمین افتاده- بفرمود او را بقتل رسانند- آن شخص عرض کرد گناهے از من صادر نشده سبب قتل من چیست؟ بادشاه فرمود دیدن تو بر من نحس بود مردے هستی شوم- آن مرد گفت از دیدن من بادشاه بر زمین افتاد لیکن بسلامت برخاست و من از دیدن بادشاه بقتل میرسم انصاف بده کدام یک از من و تو نحس و شوم ست- بادشاه بخندید و او را عفو کرد-

۱۲- حکایت- زاهدے ببازار رفت که متاعے بخرد پس جمعے که حاضر بودند بصاحب متاع گفتند اے مرد فلان زاهد ست او را بشناس و باو ارزان بفروش- زاهد خشم کرد و گفت آمده ام تا متاع این مرد را بزر بخرم

تا این که دین خود را بفروشم۔

۱۳۔قول۔ حکیمان گفتہ اند کسیکہ علم بکارد بزرگے ازان می چیند و کسیکہ زہد بکارد عزت می چیند و کسیکہ احسان بکارد محبت بر می دارد و کسیکہ فکرت مے کارد ثمر آن حکمت است و کسیکہ وقار بکارد ثمر آن سلامتی است و کسیکہ تکبر بکارد ثمر آن خذلان است و کسیکہ حرص بکارد ثمر آن ندامت است و کسیکہ طمع بکارد ثمر آن خواری است۔ و کسیکہ حسد بکارد ثمر آن غضب و ناامیدی است۔

۱۴۔حکایت۔ یکے را از حکما گفتند چگونہ دم جمع مال میکوشی وحال آنکہ نود سال از عمر تو گذشتہ است گفت مرد بمیرد و میراث از او بماند کہ دشمنان بخورند بہتر است از آنکہ محتاج دوستان باشی۔

۱۵۔حکایت۔ گویند یکے از علمائے نحو در کشتی نشستہ بود و بدریا می رفت روزے بملاح گفت چیزے از نحو میدانی گفت نہ۔ نحوی گفت نصف عمر تو تلف شد اتفاقاً باد تندے وزید۔ پس دریا بہم خورد و اضطرابے و موج

دریا کشتی را اضطراب اندا خت۔ ملاح نحوی را گفت شنا میدانی
گفت نہ۔ ملاح گفت تمام عمر تو رفت۔

۱۶۔ قول۔ سقراط حکیم در اکل تقلیل می نمود۔ بسیار کم
میخورد چون از وپرسیدند گفت بدر ستیکہ خوردن برای
زندہ بودن است واما زندہ بودن برای خوردن نیست
یعنے بقدریکہ حیات را محافظت میکند باید خورد نہ بیشتر

خوردن برای زیستن و ذکر کردن است
تو درگمان کہ زیستن از بہر خوردن است

۱۷۔ قول۔ سقراط حکیم سکوت بسیار داشت و قلیل الکلام
بود و میگفت خدا تعالی آفریدہ است از برای انسان یک
زبان و دو گوش تا آنچہ بشنود دو برابر باشد با آنچہ میگوید۔

دو گوش بداوند ویکے تیغ زبان
یعنی کہ دو بشنو و یکے بیش مگو

۱۸۔ حکایت۔ گویند کہ ابراہیم بن ادہم را گفتند چرا
با مردم آشنا نمی شوی و مصاحبت نمی کنی۔ گفت کہ اگر با
کسی کمتر از خود مصاحبت کنم بسبب جہل خود مرا اذیت
میرساند و اگر بیشتر از خود را رفاقت کنم بر من تکبر کنند و ہرگاہ

مثل خود را مصاحب شوم بر من حسد می برد ہیں مشغول شدہ
یکسے کہ در صحبت او ملال و در وصل او انقطاع و یأس
او وحشتے نیست -

۱۹ - حکایت - بادشاہے بہ بزرگے نوشتہ چرا نزد ما
نمی آئی ہمچنانکہ مردم می آیند - آں بزرگ در جواب نوشت
چیزے از دنیا نزد ما نیست کہ بسبب آں از تو بترسیم
از آخرت چیزے نزد تو نیست کہ باں جہت بتو امید وا داشتہ
باشم - و ترا نعمتے تازہ ہم نرسیدہ است کہ بہ تہنیت آں
نزد تو بیایم - و مصیبتے بر تو روے نداده است کہ بتعزیت
تو بیایم - بادشاہ باو نوشت - مصاحبت ما بکن کہ مارا
نصیحت کنی - بزرگ باو نوشت کسیکہ دنیا را طلب کند
ترا نصیحت نمیکند و کسیکہ آخرت را طلب کند با تو
مصاحبت نمی کند -

۲۰ - حکایت - آوردہ اند کہ صیادے در پے آہو
دوید آہو ترساں و لرزاں در غارے پناہ گرفت شیرے آہو
را دید بغار در آمدہ شکمش بدرید - آں آہو با خود گفت
واے بر من کہ از خوف انسان گریختم و در دست سگے

افتادم که او خوفناک تر از دست شعر

بزور و زر نشاید رد احکام قضا کردن
نمی زیبد کسے را در قضا چون و چرا کردن

۲۱- حکایت۔ نقل می کنند که زنے تبہ حالے پریشان روزگارے ماکیانے داشت که هر روز یک خایۂ زرین می نهاد که موجب معیشت او می گردید۔ روزے آتش طمع در دل زن افروخت با خود گفت که اگر خورش این ماکیان قدرے زیاده کنم چه عجب که هر روز دو خایه نهد۔ روزے از مقدار معمول خورانش افزود۔ چندان او پاره پاره گردید و بر دو ع طمع را سه حرفست و هر سه تهی۔

۲۲- حکایت۔ آهوے از تشنگی بیطاقت افتان و خیزان بر سر چشمۂ رسید که آبش از سطح زمین عمیق بود چونکه از شدت تشنگی بیتاب بود فی الفور فرود آمده آب خورد هرگاه قصد بالا آمدن کرد نتوانست که بر آید روباهے او را دید و گفت بسیار بد کردی که راه بر آمدن قبل فرو رفتن نشناختی ع مرد آخر بین مبارک بنده ایست۔

۲۳- حکایت۔ پشه بر شاخ گاوے نشسته

نبداشت که من بر و گران بار گشته ام گفت اے گاو
اگر مرا بر داشتن نه توانی بارے بگو که پرواز نمایم - گاو
گفت که من هم از نشستن تو آگاه نشده ام و هم از پریدن
تو آگاه نخواهم شد - پشه از گفتار خویش نادم گردید

سعدی فرماید قطعه

چون نداری کمال فضل آن به ... که زبان در دهان نگهداری
آدمی را زبان فضیحت کرد ... جوز بے مغز را سبکساری

۳۴ - حکایت - آورده اند که درخت خارے از باغبان
گفت که اگر کسے مرا در بستان بنشاند و آبیاری نماید و خدمت
کند هر آئینه ملوک و سلاطین بمن رغبت نمایند و از گل و
بارهاے من شادان و فرحان گردند - باغبان بسخنش فریفته
او را گرفت و در باغ نشاند و هر روزش دو بار آب می
داد - چون بالید شاخهایش منبسط گشته بدرختان پیوسته
گردند رسانید و خارهایش چنان منتشر گردیده که کسے اندرون
بستان رفتن نتوانست و بستان که نزهت گاهے بود نشیمن زاغ
و زغن گردید فی الحقیقت پرورش بدان موجب ضرر است
به نیکان و کرم کردن بر ناکسان ستم است بر کریمان

سعدی فرماید

بیت شور سنبل بر نیارد   درو تخم عمل ضائع مگردان
باران که در لطافت طبعش خلاف نیست
در باغ لاله روید و در شوره بوم خس

بسم الله الرحمن الرحیم

حمد

حمد بی حد مر خدای پاک را	آنکه ایمان داد مشت خاک را
آنکه در آدم دمید او روح را	داد از طوفان نجات او نوح را
آنکه لطف خویش را اظهار کرد	از خلیلش نار را گلزار کرد
دوست سازد او هرچه خواهد آن کند	ماری را او دمی ثعبان کند
هست سلطانی مسلم مر ورا	نیست کس را زهره چون و چرا
آن یکی را گنج و نعمت میدهد	دیگری را رنج و زحمت میدهد
آن یکی را او دهد صد همیان	دیگری در حسرت نان جان دهد
ماهی از طین سلاطین میکند	نجم را رجم شیاطین میکند
از زمین خشک رویاند گیاه	آسمان را بی ستون دارد نگاه
هیچکس در ملک او انباز نی	قول او را حرف نی آواز نی

نعت

هزاران درود از جان آفرین	سوی روضهٔ سید المرسلین

شفیع امم خاتم انبیاء — سپهر رسالت شه اصفیاء
کلید در گنج رب جلیل — امام هدی دُرّ دُرج خلیل
در اوصاف او خیره ادراک و عقل — میسر نگردد ثنایش بنقل
زجان آفرین صد هزار آفرین — بر اولاد و اصحاب او اجمعین

مناجات بجناب مجیب الدعوات

پادشاها جرم ما را درگذار — ما گنهگاریم و تو آمرزگار
تو نکوکاری و ما بد کرده ایم — جرم بی اندازه بیحد کرده ایم
سالها در بند عصیان گشته ایم — آخر از کرده پشیمان گشته ایم
دائما در فسق و عصیان مانده ایم — همقرین نفس و شیطان مانده ایم
روز و شب اندر معاصی بوده ایم — غافل از امر و نواهی بوده ایم
بی گنه نگذشت بر ما ساعتی — با حضور دل نکردم طاعتی
بر در آمد بندهٔ بگریخته — آبروی خود بعصیان ریخته
مغفرت دارد امید از لطف تو — زانکه خود فرمودهٔ لا تقنطوا
بحر الطاف تو بی پایان بود — نا امید از رحمتت شیطان بود
نفس و شیطان زد کریما راه من — رحمتت باشد شفاعت خواه من
چشم دارم کز گنه پاکم کنی — پیش از آن کاندر لحد خاکم کنی
اندر آن دم کز بدن جانم بری — از جهان با نور ایمانم بری

فضیلت علم

گر قیمت علم خواهی از دانا پرس — وز پرتو آفتاب از بینا پرس
نادان چه شناسد که چه جوهر علم است — قدر گهر گران بها از ما پرس

ایضاً

بنی آدم از علم یابد کمال — نه از حشمت و جاه و مال و منال
چو شمع از پی علم باید گداخت — که بی علم نتوان خدا را شناخت
خردمند باشد طلبگار علم — که گرم است پیوسته بازار علم
کسی را که شد در ازل بخت یار — طلب کردن علم کرد اختیار
طلب کردن علم شد بر تو فرض — دگر واجب است از پیش قطع ارض
بود دامن علم گر استوار — که علمت رساند به دار القرار
بیاموز چندی علم گر عاقلی — که بی علم بودن بود غافلی
ترا علم در دین و دنیا تمام — که کار تو از علم گیرد نظام

علم را عمل ضروریست

بسیاری علم فایده نیست — هرگاه که در عمل نیاری
چون برنکشی به روی دشمن — بی کار هزار تیغ داری

تحریض بر طلب ادب

مایه دولت ابد ادب است — پایه رفعت خرد ادب است

جز ادب نیست در دل ابدال — جز ادب نیست مذهب اہل کمال
چیست ادب داد بندگی دادن — بر حد و حدود خدا استادن
قول و فعل و شنیدن و دیدن — ہمہ از شرع حق سنجیدن
با حق و خلق و شیخ و یار و رفیق — رہ سپردن بمقتضای طریق
حرکات جوارح و اعضا — راست کردن بحکم دین خدا
خطرات خواطر و اوہام — پاک کردن ز شوب نفس تمام
در ادای حدود بے تغییر — از غلو دور بودن و تقصیر
نہ بافراط ہیچ افزودن — نہ بتفریط ہیچ فرسودن

فضیلت ادب

از بے ادبی کسے بجائے نرسید — در بیت ادب ہر گدائے نرسید
سر رشتۂ ملک پادشاہی ادبست — تا چیست کہ جز بپادشاہے نرسید

در صفت راستی

راستی خویش نہان کس کرد — بر سخن راست زیان کس نکرد
راستی آور کہ شوی رستگار — راستی از تو ظفر از کردگار
چون سخن راست تو آری بجائے — ناصر گفتار تو باشد خدائے

ایضاً

دلا راستی گر کنی اختیار — شود دولتت ہمدم و بخت یار

نپیچد سر از راستی هوشمند | که از راستی نام گردد بلند
دم از راستی گر زنی صبح وار | ز تاریکی جهل گیری کنار
مزن دم بجز راستی زینهار | که دارد فضیلت یقین بر بسیار
به از راستی در جهان کار نیست | که در گلبن راستی خار نیست

در مذمت کذب

کسی را که ناراستی گشت کار | کجا روز محشر شود رستگار
کسی را که گردد زبان دروغ | چراغ دلش را نباشد فروغ
دروغ آدمی را کند شرمسار | دروغ آدمی را کند بی وقار
ز کذاب گیرد خردمند عار | که او را اعتبار و کسی در شمار
دروغ است برادر مگو زینهار | که کذاب بود خوار و بی اعتبار
ز ناراستی نیست کاری بتر | از او گم شود نام نیک ای پسر

در مذمت ظلم

مکن که آه فقیری شبی برون تازد | هزار همچو تو از خانمان براندازد
ز تیر آه یتیمان مگر نمی ترسی | ز سوز سینهٔ پیری که ناوک اندازد
حذر نمای از آن نالهٔ سحرگاهی | که گر بکوه زند رخنه در و سازد
بوقت نیم شبی گر بگوید ای الله | فغان و ناله بعرش و ملائک اندازد
هزار جوشن فولاد گر بپوشی تو | ز آه گرم فقیری چو موم بگدازد

مشتاز بر سر مظلوم ساکن ای ظالم — که دست فتنهٔ ایام بر سرت تازد
اگر تحمل نکند سائل ستمدیده — جزا و بنده ترا در جهنم اندازد

در بیان فرو خوردن خشم

لذت عمرت اگر باید بدهر — باش دائم بر کنار از خشم و قهر
چون نگردد خلق با خوی تو راست — گر بجوی مردمان سازی رواست
ای برادر تکیه بر دولت مکن — یاد دار از ناصح خود این سخن
سود نکند گر گریزی از قضا — هر چه می آید بدان بده رضا
زانچه حاصل نیست دل خرسند دار — گوش دل را جانب این پند دار
هر که او با دوستان یکدل بود — جمله مقصود دلش حاصل بود

در مذمت خشم و غضب

ای پسر هر کس که دارد چار چیز — چار دیگر هستش و موجود نیز
عاقبت رسوائی آید از لجاج — خشم را آنگه پشیمانی علاج
بیگمان از کبر خیزد دشمنی — حاصل آید خواری از کاهل تنی
چون لجوجی در میان پیدا شود — بنده از شوخی همه رسوا شود
خشم خود را چونکه راند جاهلی — جز پشیمانیش نبود حاصلی
هر که گفت از کبر با اکثر کسش — دوستانش گردند آخر دشمنش
کاهلی را هر که سازد پیشهٔ — آید از خواری بپایش تیشهٔ

خشم خود را گر فرو نخورد کسے — عاقبت بیند پشیمانی بسے

هر که او افتاده و تن پرور است — نیست آدم کمتر از گاو و خر است

در علامت بخیل

سه علامت ظاهر آمد در بخیل — با تو گویم یاد گیرش اے خلیل

اولا از سائلان ترسان بود — وز بلاے جوع هم لرزان بود

چون رسد در ره بخویش و آشنا — بگذرد روز انجا و گوید مرحبا

نیست از مالش کسے را فائده — کم رسد با کس ز خوانش مائده

در مذمت بخیل

اگر چرخ گردد بکام بخیل — ور اقبال باشد غلام بخیل

وگر در قفس گنج قارون بود — وگر تابعش ربع مسکون بود

نیرزد بخیل آنکه نامش بری — وگر روزگارش کند چاکری

مکن التفاتے بمال بخیل — مبر نام مال و منال بخیل

بخیل ار بود زاهد بحر و بر — بهشتی نباشد بحکم خبر

بخیل ار چه باشد تونگر بمال — سخی ار چه مفلس خورد خوشحال

بخیلان ز اموال بر سر خورند — سخیدان غم سیم و زر می خورند

در صفت عدل

چیست عدل آنکه بگذری ز فضول — نیست از طریق شرع عدول

شرع را نصب عین خود سازی ‌ ‌ ‌ چشم بر غیر آن نیندازی
چون بکاری بکار اندیشه ‌ ‌ ‌ شیوهٔ راستی کنی پیشه
اول آن را بشرع سازی راست ‌ ‌ ‌ آنگه آری بجای بی کم و کاست
زانکه میزان معدلت شرع است ‌ ‌ ‌ شرع اصل است و غیر آن فرع است
هر چه نبود بوفق آن میزان ‌ ‌ ‌ عدل نامش منه که ظلم است آن
هر کرا دل بعدل شد مائل ‌ ‌ ‌ طمع از مال خلق گو بگسل
طمع و عدل آتش و آبند ‌ ‌ ‌ هر دو یکجا قرار کی یابند
چون بکوبد طمع در مسکن ‌ ‌ ‌ عدل بیرون گریزد از روزن
از طمع چون بود گدا را ننگ ‌ ‌ ‌ کی سزد شاه را بآن آهنگ
حیف باشد ز شاه فرخ فر ‌ ‌ ‌ ظلم جوئی پی زر و زیور

در صفت حسن خلق

چار چیز آمد بزرگی را دلیل ‌ ‌ ‌ هر که این دارد بود مرد جلیل
علم را اعزاز کردن بی حساب ‌ ‌ ‌ خلق را دادن جواب با صواب
هر که دارد دانش و عقل و تمیز ‌ ‌ ‌ اهل علم و حلم را دارد عزیز
دیگر آن باشد که جوید صلح دوست ‌ ‌ ‌ زانکه از دشمن حذر کردن نکوست
ای برادر گر خرد داری تمام ‌ ‌ ‌ نرم و شیرین گوی با مردم کلام
هر که باشد تلخگوی و ترشروی ‌ ‌ ‌ دوستان از وی بگردانند روی

هرکه از دشمن نباشد بر حذر عاقبت بیند از و رنج و ضرر
در میان دوستان مسرور باش گر خبر داری ز دشمن دور باش
ور جدا از خود عدو را ره مده از برای آنکه دشمن دور به
با محبان باش دایم همنشین تا توانی روی اعدا را مبین
ای پسر تدبیر ره را گوشه کن پس حدیث این و آن یک گوشه کن

در صفت سخاوت

سخاوت کند نیکبخت اختیار که مرد از سخاوت شود بختیار
بلطف و سخاوت جهانگیر باش در اقلیم لطف و سخا میر باش
سخاوت بود کار صاحبدلان سخاوت بود پیشهٔ مقبلان
سخاوت مس عیب را کیمیاست سخاوت همه درد ها را دواست
مشو تا توان از سخاوت بری که گوی بهی از سخاوت بری

در صفت قناعت

ایدل تو ز هیچ خلق یاری مطلب وز شاخ برهنه سایه داری مطلب
عزت ز قناعت است خواری ز طلب با عزت خود بساز و خواری مطلب

حرص

ای ز دل مور دولت تنگ تر حرص تو از کوه گران سنگ تر
مور شد این کلهٔ آنچه هست گور شد این دهن باز پیست

گور که خاکش بدهان ریختند | لقمهٔ طلب بود ازان ریختند
آنکه نشد حرص و طمع دور ازو | به که خورد لقمهٔ لب گور ازو
نان بسر خوان لئیمان مخور | زهر خور و سنبزی هر خوان مخور

حسد

ای ز حسد با همه عالم بجنگ | زین عمل بد همه عالم تبنگ
نیست ز رنج حسد امید زیست | وای بجان تو علاج تو چیست
دیدهٔ انصاف ز تو خار دوز | چشم هنربین ز تو مسمار دوز
پیشهٔ تو عیب هنرپیشگان | عیب شمار هنر اندیشگان
عیب کنی مرد هنرکیش را | تا بنمائی هنر خویش را
بد مکن از گردش گردون بترس | زود مکافات کند زان بترس
هر که درین مزرعه شد دانه کار | آرد ازان دانه همان دانه بار
هر که بدی کرد بجز بد ندید | کرد که یک بد که یکی صد ندید

صفت تواضع و مذمت تکبر

ای علم کبر برافراخته | تاج تواضع ز سر انداخته
هر که ازین تاج نشد بهره ور | به که نیابند ز خاکش اثر
خاک ره مردم آزاده باش | بر صفت خاک ره افتاده باش
خاک صفت راه تواضع گزین | خاکی و از خاک نیاید جز این

سجده گه پاک دلان گشته خاک　　زانکه شده در ره مردان پاک

قطعهٔ دعائیه

یارب آن ساعت که جان بر لب رسد　　چشم تر مرده بتاب و تب رسد
شربت شهد شهادت نوشیم　　خلعت راه سعادت پوشیم
چون ندارم در دو عالم جز تو کس　　هم تو می باشی مرا فریادرس

تمت

بسم اللہ الرحمن الرحیم

صرف Etymology. وہ علم ہے جس سے بنانا ایک کلمہ کا دوسرے سے اور گردان اور تغیر اور تبدیل اُسکا معلوم ہو۔
جو بولی آدمی کے منھ سے نکلتی ہے اُسے لفظ Word. کہتے ہین اگر وہ معنی دار ہو تو موضوع Articulate. ہے ورنہ مہمل Inarticulate. لفظ موضوع کو کلمہ Part of Speech. کہتے ہین۔ کلمہ کی تین قسمین ہین اسم۔ فعل۔ حرف۔

۱۔ اسم Noun. وہ ہے جو اکیلا اپنے معنی دے اور اسمین کوئی زمانہ نہ پایا جاے جیسے۔ شیر۔ گربہ۔ سگ۔ فیل اسپ۔ باغ۔ کارساز۔ کارکن۔ نالائق۔

۲۔ فعل Verb. وہ کلمہ ہے جو اکیلا اپنے معنی دے اور اسمین کوئی زمانہ بھی پایا جاوے۔ جیسے کرد۔ رفتہ است۔ آمدہ بود۔ آورد۔ می آموزد۔ خواہم افزود۔ بگیر۔ میرس۔

۳۔ حرف Particle. وہ کلمہ ہے جو اکیلا اپنے معنی نہ دے یعنی جب تک اُسکے ساتھ دوسرا لفظ نہ ملے اپنے معنی نہ ظاہر

کر سکے جیسے از۔ تا۔ را۔ بر۔ اگر۔ چو۔

زمانہ Tense تین ہین۔ ماضی Past tense. جو گذر گیا۔
حال Present جو موجود ہے استقبال Future. جو آئیگا۔

اسم کا بیان

اسم کی باعتبار معنی کے دو قسمین ہین۔ اسم ذات
اسم صفت۔

۱۔ اسم ذات Concrete noun وہ اسم ہے جس سے
صرف ذات کسی چیز کی سمجھی جاوے اور کوئی بھلائی یا برائی اس
سے نہ معلوم ہو۔ جیسے گو سفند۔ گرگ۔ اسپ۔ کبوتر۔ طاؤس
قمری۔ آب۔ چاہ۔ گل۔ شیخ۔ معدن۔ باغ۔

۲۔ اسم صفت Adjective. جس سے علاوہ ذات
کے کوئی بھلائی یا برائی بھی معلوم ہو۔ جیسے حیران۔ پریشان
آسان۔ غمخوار۔ سنگسار۔ سراسیمہ۔ ناسپاس۔ نا امید۔ شرمسار۔ خاکسار۔
خطرناک۔ تشنہ۔

اسم کی بناوٹ کے اعتبار سے تین قسمین ہین۔ جامد۔
مصدر۔ مشتق۔

۱۔ جامد Primitive noun وہ اسم ہے جس سے نہ

کوئی کلمہ نکلا ہو نہ وہ کسی کلمہ سے نکلا ہو جیسے - شاخ - سنگ - تخت تاج - شمع - قلم - کاغذ - سحرگاہ - نیمروز - قلمدان - کتاب - قلعہ

۲- مصدر .Infinitive noun وہ اسم ہے جس سے کسی شے کا ہونا یا کرنا سمجھا جاوے اور اس سے اسم اور فعل بنیں - اسکی علامت یہ ہے کہ آخر میں دن یا تن ہو جیسے گفتن - کردن نوشتن - خواندن - اندوختن - آوردن -

فائدہ مصدر کی ایک پہچان یہ ہے کہ نون مصدری کے نکالدینے کے بعد صیغہ ماضی کا رہجائے اور اسکے اردو ترجمہ میں (نا) علامت مصدر اردو کی ہو -

۳- مشتق .Derivative وہ اسم (اور فعل) ہے جو مصدر سے نکلا ہو - جیسے گفتن سے گفت - کردن سے کرد - رفتن سے رفت - نوشتن سے نوشت - خواندن سے خواند - اندوختن سے اندوخت - آوردن سے آورد -

مشتق کا بیان

مشتقات بارہ ۱۲ ہیں - چھ ۶ افعال ماضی - مضارع - حال مستقبل - امر - نہی - چھ ۶ اسماء - اسم فاعل - اسم مفعول - اسم حالیہ - اسم ظرف - اسم آلہ - حاصل مصدر -

فعل کا بیان

فعل کے لیے فاعل یعنی کرنیوالا ضروری ہے کبھی مفعول یعنی ایسی ذات کی بھی ضرورت ہوتی ہے جسپر فعل واقع ہو۔ اسلیے فعل کی اُسکے مفعول کے ہونے یا نہونے کے لحاظ سے دو قسمیں ہیں ۱ لازم ۔ ۲ متعدی۔

۱۔ فعل لازم Intransitive. وہ فعل ہے جو صرف فاعل کو چاہے مفعول کا محتاج نہ رہے جیسے کبوتران پریدند۔ قطرہ باران بچکید۔ من استادہ بودم۔ او رفت۔ خالد نشست۔ محمود رفت۔

۲۔ فعل متعدی Transitive. وہ فعل ہے جو سوا فاعل کے مفعول کا بھی محتاج ہو۔ جیسے زید عمر را کشت۔ زید ترا پند داد۔ من شمارا نیک پنداشتم۔ زید خالد را بزد۔ محمود طعام خورد۔ محمود خالد را بخواند۔

فعل کی باعتبار اُسکے فاعل کے معلوم ہونے یا نہونیکے دو قسمیں ہیں ۔ ۱ معروف ۔ ۲ مجہول۔

۱۔ فعل معروف Active voice. وہ فعل ہے جسکا فاعل معلوم ہو جیسے زید آمد۔ زید خالد را کتاب داد۔ حامد محمود را بزد۔

۲۔ فعل مجہول Passive voice. وہ فعل ہے جسکا فاعل معلوم

ہو جیسے زید کشتہ شد۔ کتاب خواندہ شد۔ کلاہ آوردہ شد۔

معنی کے اعتبار سے فعل کی دو قسمیں ہیں۔ مثبت۔ منفی۔

۱۔ مثبت Affirmative. وہ فعل ہے جس سے ہونا یا کرنا کسی کام کا سمجھا جاوے جیسے کرد۔ گفت۔ رفت۔

۲۔ منفی Negative. وہ فعل ہے جس سے نہونا یا نکرنا کسی کام کا سمجھا جاوے جیسے نکرد۔ نگفت۔ نرفت۔

سوائے امر و نہی کے تمام صیغوں پر ن نفی کا زیادہ کرنے سے صیغہ منفی بنتا ہے۔ مجہول کے صیغوں میں ن نفی کا اکثر علامت مجہول پر لگاتے ہیں جیسے گفتہ نشد۔ کردہ نشد۔ ساختہ نشد۔

ہر فعل کے چھ صیغے Persons and Numbers. ہوتے ہیں واحد غائب۔ جمع غائب۔ واحد حاضر۔ جمع حاضر۔ واحد متکلم۔ جمع متکلم۔

ماضی وہ فعل ہے جس سے گذرا ہوا زمانہ سمجھا Past tense. جاوے اسکی چھ قسمیں ہیں۔ ماضی مطلق۔ ماضی قریب۔ ماضی بعید

سلہ غائب Third person. وہ تیسرا شخص جسکا ذکر تم دوسرے شخص سے کرتے ہو حاضر Second person. جو تمہارا مخاطب ہے متکلم First person. بات کرنیوالا واحد Singular. ایک کو کہتے ہیں جمع Plural. ایک سے زیادہ کو

ماضی شکیہ۔ ماضی استمراری۔ ماضی تمنائی۔

ماضیون کی تعریفین اور اُنکے بنانے کے قاعدے

نیچے لکھے ہوئے قاعدونین ہر قسم کے ماضی کے واحد غائب کا صیغہ بنانا بتایا گیا ہے۔ باقی صیغے بنانے کے لیے واحد غائب کے آگے یہ علامتین زیادہ کردیتے ہین۔ مجہول کے صیغونین یہ علامت مجہول کے بعد لگاتے ہین۔ یہ ضمیرین فاعلی کہلاتی ہین۔

جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
ند	ی	ید	م	یم

ا۔ ماضی مطلق Past indefinite وہ ماضی ہے جس سے گذرا ہوا زمانہ بدون لحاظ نزدیک و دور کے سمجھا جاسے یہ ماضی اسطرح بناتے ہیں کہ مصدر کے آخر سے ن اور اسکے پہلے کی حرکت دور کردیتے ہیں جیسے پروردن سے پرورد۔ کردن سے کرد۔ نوشتن سے نوشت۔ آموختن سے آموخت۔ اور انہین صیغون کے آخر میں ہ اور شد زیادہ کرکے مجہول بناتے ہین۔ جیسے پرورده شد۔ کرده شد۔ نوشتہ شد۔ آموختہ شد۔

مصادر ذیل سے ماضی مطلق معروف اور اس سے مجہول بناؤ

آرامیدن	آرام کرنا۔ آرام دینا	آشامیدن	پینا	آغازیدن	شروع کرنا
آگاہیدن	خبردار کرنا۔ خبردار ہونا	آماسیدن	سوجنا	آمرزیدن	بخشنا
ارزیدن	لائق ہونا۔ بکنا	انجامیدن	تمام ہونا	اندیشیدن	سوچنا
باریدن	برسنا	بالیدن	جسم کا بڑھنا۔ زیادہ ہونا	بخشیدن	بخشنا
بریدن	کاٹنا	بوسیدن	چومنا۔ بوسیدہ ہونا	بوئیدن	سونگھنا۔ بو دینا
پاشیدن	چھڑکنا۔ بکھرنا	پائیدن	ٹھہرنا	پرستیدن	پوجنا
پرسیدن	پوچھنا	پرہیزیدن	پرہیز کرنا	پریدن	اڑنا

۲۔ ماضی قریب Present perfect. وہ ہے جو ابھی گذرا ہو اور زمانہ حال سے قریب ہو۔ ماضی مطلق کے آخر حرف کو زیر دیکر ہ اور لفظ است زیادہ کر کے بناتے ہیں۔ جیسے بردہ است کردہ است۔ نوشتہ است۔ آموختہ است۔ ماضی مطلق کے آخر میں ہ اور شدہ است زیادہ کر کے مجہول بناتے ہیں جیسے بردہ شدہ است۔ کردہ شدہ است۔ نوشتہ شدہ است۔ آموختہ شدہ است۔ ضمائر فاعلی کبھی است کے بعد زیادہ کرتے ہیں اور کبھی است کو حذف کر دیتے ہیں جیسے کردہ است۔ کردہ اند۔ کردۂ۔ یا کردہ است۔ کردہ استی۔ کردہ ای۔

مصادر ذیل سے ماضی قریب معروف اور مجہول بناؤ

ترکیدن	بکھرنا	پژوہیدن	فکر کرنا	پسندیدن	پسند کرنا
پوسیدن	کہنہ ہونا کپڑے وغیرہ کا	پوشیدن	پہننا۔ چھپانا	پوئیدن	دوڑنا
پیچیدن	لپٹنا۔ لپیٹنا	تراشیدن	کاٹنا۔ چھیلنا	تراویدن	ٹپکنا
ترسیدن	ڈرنا	ترکیدن	شق ہونا	تفسیدن	گرم ہونا
تفسیدن	گرم ہونا	جنبیدن	ہلنا	جوشیدن	اُبلنا
خفیدن	غائب ہونا	چریدن	چرنا	چسپیدن	لپٹنا
چشیدن	چکھنا	چکیدن	ٹپکنا	خمیدن	لچکنا

۳- ماضی بعید Pluperfect Past perfect وہ ہے جسکو زمانہ حال سے زیادہ عرصہ گذرا ہو۔ ماضی مطلق کے صیغہ واحد غائب کے آخر حرف کو زبر دیکر اسکے بعد ہ اور لفظ بود زیادہ کرکے بناتے ہیں جیسے پرورده بود۔ کرده بود۔ نوشته بود۔ آموخته بود۔ ماضی مطلق کے آخر میں ہ اور شده بود زیاده کرکے مجہول بناتے ہیں جیسے پرورده شده بود۔ کرده شده بود۔ نوشته شده بود۔ آموخته شده بود۔

مصادر ذیل سے ماضی بعید معروف و مجہول بناؤ

خاریدن	کھجلانا	خائیدن	چبانا	خراشیدن	چھیلنا
خرامیدن	ٹہلنا۔ لچکنا۔ جھکنا	خروشیدن	شور کرنا	خریدن	مول لینا

خزیدن	گھسنا	خلیدن	چبھنا	خموشیدن	چپ رہنا
خمیدن	جھکنا	خندیدن	ہنسنا	خنبیدن	تالی بجانا
خوابیدن	سونا	خوشیدن	سوکھنا	خیسیدن	تر ہونا
درخشیدن	چمکنا	درفشیدن	چمکنا۔ کانپنا	دریدن	پھاڑنا
دزدیدن	چرانا	دمیدن	پھونکنا۔ اگنا۔ طلوع ہونا	دوشیدن	دوہنا۔

۳۳۔ ماضی شکیہ یا احتمالی Past dubious وہ ہے جس سے گذشتہ ہوئے زمانہ میں کام کا ہونا یا نہ ہونا شک کے ساتھ سمجھا جائے ماضی مطلق کے صیغۂ واحد غائب کے آخر حرف کو زیر دیکر ہ اور لفظ باشد زیادہ کرکے بناتے ہیں۔ جیسے پروردہ باشد۔ کردہ باشد۔ نوشتہ باشد۔ آموختہ باشد۔ ماضی مطلق کے آخر میں ہ اور شدہ باشد زیادہ کرکے مجہول بناتے ہیں جیسے پروردہ شدہ باشد۔ کردہ شدہ باشد۔ نوشتہ شدہ باشد۔ آموختہ شدہ باشد۔

مصادر ذیل سے ماضی شکیہ معروف اور مجہول بناؤ

دویدن	دوڑنا	رشتن	بٹنا	رزیدن	رنگنا
رسیدن	پہونچنا	رقصیدن	ناچنا	رمیدن	بھاگنا
رنجیدن	آزردہ ہونا	رہیدن	چھوٹنا	ریسیدن	کاتنا
زاریدن	رونا	ژولیدن	الجھنا	سائیدن	پیسنا

ستیزیدن	لڑنا	سزیدن	لائق ہونا	سگالیدن	اندیشہ کرنا
سنجیدن	تولنا	شاشیدن	پیشاب کرنا	شلیدن	نچوڑنا ۔ سیٹی بجانا
شکیبیدن	صبر کرنا	شکوخیدن	ٹھوکر کھانا یا الجھ ہونا کھوڑ لگنا ۔	شوریدن	شور کرنا ۔ پریشان ہونا غصہ ہونا ۔

۵ ۔ ماضی استمراری یا ناتمام Past imperfect.

وہ ہے جس سے گذرے ہوئے زمانہ میں کام کا پورا نہ ہونا یا اسکا بار بار کرنا سمجھا جائے ۔ ماضی مطلق کے اول می یا ہمی لگا کر بناتے ہیں جیسے پرورد یا ہمی پرورد ۔ می کرد یا ہمی کرد ۔ می نوشت یا ہمی نوشت ۔ می آموخت یا ہمی آموخت ۔ ماضی مطلق کے آخر میں ہ اور می شد زیادہ کرکے مجہول بناتے ہیں جیسے پرورده می شد ۔ کرده می شد نوشته می شد ۔ آموخته می شد ۔

مصادر ذیل سے ماضی ناتمام معروف اور مجہول بناؤ

طلبیدن	چاہنا ۔ بلانا	طرازیدن	نقش کرنا	غلطیدن	لوٹنا ۔ لیٹنا
فہمیدن	سمجھنا	کاویدن	کھودنا	کاہیدن	گھٹنا ۔ گھٹانا
کشیدن	کھینچنا	کفیدن	پھٹنا	کندیدن	کھودنا
کوشیدن	کوشش کرنا	گرائیدن	خواہش کرنا	گرویدن	رغبت کرنا
گردیدن	پھرنا ۔ ہونا	گزائیدن	کاٹ کھانا	گزیدن	کاٹ کھانا

۶ ماضی تمنائی یا شرطیہ Past optative or conditional.

وہ ہے جس سے زمانہ گزشتہ میں کسی کام کی خواہش سمجھی جائے۔ ماضی مطلق کے آخر میں زیر اور یائے مجہول زیادہ کرکے بناتے ہیں۔ جیسے پروردے۔ نوشتے۔ آموختے۔ ماضی مطلق کے آخر میں ہ اور لفظ شدے زیادہ کرکے مجہول بناتے ہیں۔ جیسے پروردہ شدے۔ کردہ شدے۔ نوشتہ شدے آموختہ شدے۔

تنبیہ۔ ماضی تمنائی کے صرف تین صیغے واحد غائب۔ جمع غائب۔ واحد متکلم۔ فارسی میں استعمال ہوتے ہیں۔

مصادر ذیل سے ماضی تمنائی معروف اور مجہول بناؤ

گنجیدن	سمانا	گواریدن	ہضم کرنا	لافیدن	فضول بکنا
لرزیدن	کانپنا	لغزیدن	پھسلنا	لیسیدن	چاٹنا
مالیدن	ملنا	چسپیدن	چپسنا	نازیدن	ناز کرنا - فخر کرنا
نالیدن	رونا - شور کرنا	نامیدن	نام رکھنا	نکوہیدن	برا کہنا
نوشیدن	پینا	نیوشیدن	سننا	واخیدن	ڈھلکنا
ورزیدن	اختیار کرنا مشق کرنا	ورغلانیدن	برانگیختہ کرنا بہکانا	وزیدن	ہوا کا چلنا
ترسیدن	ڈرنا	پریدن	اڑنا		

معروف و مجہول ماضیوں کی گردانیں

مثبت معروف مصدر کردن

نام فعل	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
ماضی مطلق	کرد	کردند	کردی	کردید	کردم	کردیم
ماضی قریب	کردہ است	کردہ اند	کردۂ	کردہ اید	کردہ ام	کردہ ایم
	کردہ است	کردہ استند	کردہ استی	کردہ استید	کردہ استم	کردہ استیم
ماضی بعید	کردہ بود	کردہ بودند	کردہ بودی	کردہ بودید	کردہ بودم	کردہ بودیم
ماضی شکیہ	کردہ باشد	کردہ باشند	کردہ باشی	کردہ باشید	کردہ باشم	کردہ باشیم
ماضی استمراری	میکرد	میکردند	میکردی	میکردید	میکردم	میکردیم
ماضی تمنائی	کردے	کردندے			کردمے	

مثبت مجہول مصدر کردن

ماضی مطلق	کردہ شد	کردہ شدند	کردہ شدی	کردہ شدید	کردہ شدم	کردہ شدیم
ماضی قریب	کردہ شدہ است	کردہ شدہ اند	کردہ شدۂ	کردہ شدہ اید	کردہ شدہ ام	کردہ شدہ ایم
ماضی بعید	کردہ شدہ بود	کردہ شدہ بودند	کردہ شدہ بودی	کردہ شدہ بودید	کردہ شدہ بودم	کردہ شدہ بودیم
ماضی شکیہ	کردہ شدہ باشد	کردہ شدہ باشند	کردہ شدہ باشی	کردہ شدہ باشید	کردہ شدہ باشم	کردہ شدہ باشیم
ماضی استمراری	کردہ میشد	کردہ میشدند	کردہ میشدی	کردہ میشدید	کردہ میشدم	کردہ میشدیم
ماضی تمنائی	کردہ شدے	کردہ شدندے			کردہ شدمے	

٢- مضارع Aorist. وہ فعل ہے جس سے زمانۂ حال اور استقبال دونوں سمجھا جاوے۔ مصدر سے اسکی علامت (دن یا تن) دور کرکے دال ساکن آخر میں ملائیں اور دال کے پہلے جو حرف ہو اسکو فتحہ دین مضارع واحد غائب بنجائیگا۔ اور مصدر سے اسکی علامت دور کرنیکے بعد پانچوں ضمیرین (جنکا ذکر ماضی کے بیان مین گذر چکا) لگانے سے اور صیغے بنجاتے ہین جیسے پروردن سے پرورد۔ خوردن سے خورد۔ راندن سے راند۔ ماضی مطلق کے آخر ہ اور شود زیادہ کرکے مجہول بناتے ہین۔ جیسے کردہ شود۔ رفتہ شود۔ آموختہ شود۔

مصادر ذیل سے مضارع معروف بناؤ

افشردن	نچوڑنا	افشاندن	جھاڑنا	افگندن	ڈالنا
بافتن	بننا	بودن	ہونا۔ رہنا	پروردن	پالنا
پژمردن	کمہلانا	خواندن	پڑھنا۔ بلانا	خوردن	کھانا
درودن	کاٹنا	راندن	ہانکنا۔ چلانا	ستاندن	لینا
ستردن	مونڈنا۔ صاف کرنا	شگافتن	پھٹنا۔ چیرنا	شگفتن	کھلنا
شنودن	سننا	غنودن	اونگھنا	کشتن	مارڈالنا
کندن	کھودنا	گزاردن	ادا کرنا	گساردن	چھوڑنا۔ کھانا
گستردن	بچھانا	ماندن	رہنا۔ چھوڑنا۔ مشابہ ہونا		

فائدہ - مصادر مستعمل میں سے بعضے ایسے ہیں جنکے آخر میں
(یدن) ہے انسے یدن نکالدینے کے بعد صیغہ مضارع
قاعدہ مذکورۂ بالا بنجاتا ہے کل مصادر جو ماضی کے ہر قسم کے
بعد مشق کے لیے دیے ہیں وہ سب اسی طرح کے ہیں -
۲ مصادر ذیل ایسے ہیں جنسے مضارع کے صیغے نہیں آتے

آهختن	تلوار کھینچنا	آغشتن	آلودہ ہونا	آگندن	بھرنا
آهیختن	نکلنا - تلوار کھینچنا	آستردن	مونڈنا - صاف کرنا	یاریدن	طاقت سے ہونا
خستن	زخمی کرنا	رشتن	کاتنا	ستدن	لینا
شنفتن	سننا	غارتیدن	لوٹنا	کشتن	بونا
نهفتن	چھپانا	نیوشیدن	سننا		

۳ - بہت سے مصادر ایسے ہیں جنکی علامت مصدر سے
پہلے جو حرف ہوتا ہے مضارع بنانے کے وقت اسمیں تغیر ہو جاتا ہے
ایسے مصادر سے مضارع کے صیغوں کا بنانا مبتدی کے لیے دشوار
ہے اور انکے تغیرات کا مبتدی کے سامنے ظاہر کرنا اسکے ذہن کو
قلجان میں ڈالدینا ہے اسلیے وہ مصادر مع انکے مضارع کے کچھ
مستقبل اور حال کے صیغوں کے نیچے مشق کے لیے دیے ہیں اقسام
فعل کے بیان کے ختم پر لکھدیے گئے ہیں تا کہ لڑکے آسانی سے انکو یاد کر لیں

۳-حال Present۔ وہ فعل ہے جس سے زمانہ موجود سمجھا جاوے اُسکے صیغے مضارع کے پہلے می یا ہمی لگا کر بناتے ہین جیسے می پرورد یا ہمی پرورد - می کند یا ہمی کند - می نویسد یا ہمی نویسد می آموزد یا ہمی آموزد۔ ماضی مطلق کے آخر مین ہ اور می شود زیادہ کرکے حال مجہول بناتے ہین - جیسے پرورده می شود- کرده می شود- نوشته می شود- آموخته می شود

مصادر ذیل سے حال معروف اور مجہول بناؤ

آراستن	سنوارنا	آراید	آزردن	ستانا-آزرده ہونا	آزارد
آزمودن	آزمانا	آزماید	آسودن	آرام پانا	آساید
آشفتن	پریشان کرنا پریشان ہونا پراگنده و آشفته ہونا	آشوبد	آفریدن	پیدا کرنا	آفریند
آلودن	آلوده کرنا۔ آلوده ہونا	آلاید	آمدن	آنا	آید
آموختن	سیکھنا-سکھانا	آموزد	آمودن	بھرنا	آماید
آمیختن	ملنا-ملانا	آمیزد	آویختن	لٹکنا-لٹکانا	آویزد
استادن	کھڑا ہونا-ٹھہرنا	استد	افتادن	گر پڑنا	افتد
افراختن	بلند کرنا	افرازد	افراشتن	بلند کرنا	افرازد
افروختن	روشن کرنا	افروزد	افزودن	بڑھنا-بڑھانا	افزاید
افشردن	نچوڑنا	افشارد	انباشتن	پاٹنا-ڈھیرنا	انبارد

انداختن	ڈالنا	انداز	اندوختن	جمع کرنا	اندوز
اندودن	لیپنا - ملمع کرنا	اندای	انگاشتن	معلوم کرنا	انگار

۴- مستقبل Future. وہ فعل ہے جس سے زمانہ آئندہ دیکھا جائے۔ اسکے صیغے ماضی مطلق کے صیغۂ واحد غائب سے پہلے خواہد لانے سے بنتے ہیں جیسے خواہد پرورد۔ خواہد کرد۔ خواہد نوشت۔ خواہد آموخت۔ ماضی مطلق کے آخر میں ہ اور خواہد شد بڑھا کر مجہول بناتے ہیں جیسے پروردہ خواہد شد۔ کردہ خواہد شد۔ نوشتہ خواہد شد۔ آموختہ خواہد شد۔

مصادر ذیل سے مستقبل معروف اور مجہول بناؤ

انگیختن	اٹھانا	انگیز	باختن	ہارنا - کھیلنا	باز
بایستن	چاہنا	باید	بخشودن	بخشنا	بخشاید
بردن	لیجانا	بر	بسودن	چھونا	بساید
بستن	باندھنا	بند	بودن	ہونا	باش - بو
بیختن	چھاننا	بیز	پالودن	صاف کرنا	پالاید
پختن	پکنا - پکانا	پز	پذیرفتن	قبول کرنا	پذیر
پرداختن	خالی کرنا - مشغول ہونا - آراستہ کرنا	پرداز	پنداشتن	معلوم کرنا	پندار
پیراستن	سنوارنا	پیرای	پیمودن	ناپنا	پیماید

سودن	ملنا - ملانا	سوید	تاختن	دوڑنا - دوڑانا	تازد
تافتن	چمکنا - بٹنا	تابد	توانستن	ممکن ہونا - طاقت رکھنا	تواند

معروف اور مجہول مضارع اور حال اور استقبال کی گردانیں

مثبت معروف مصدر کردن

نام فعل	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
مضارع	کند	کنند	کنی	کنید	کنم	کنیم
حال	میکند	میکنند	میکنی	میکنید	میکنم	میکنیم
استقبال	خواہد کرد	خواہند کرد	خواہی کرد	خواہید کرد	خواہم کرد	خواہیم کرد

مثبت مجہول مصدر کردن

مضارع	کردہ شود	کردہ شوند	کردہ شوی	کردہ شوید	کردہ شوم	کردہ شویم
حال	کردہ میشود	کردہ میشوند	کردہ میشوی	کردہ میشوید	کردہ میشوم	کردہ میشویم
استقبال	کردہ خواہد شد	کردہ خواہند شد	کردہ خواہی شد	کردہ خواہید شد	کردہ خواہم شد	کردہ خواہیم شد

۵ - امر Imperative. وہ فعل ہے جسمیں کسی کام کرنے کا حکم پایا جاوے اسکا صیغہ واحد حاضر مضارع حاضر سے آخر کی ی حذف کرکے بناتے ہیں جیسے پروری سے پرور - کنی سے کن نویسی سے نویس - باقی اور صیغے مضارع کے صیغوں کی طرح آتے ہیں - اور ماضی مطلق کے آخر میں ہ اور شو بڑھا کر امر حاضر مجہول

بناتے ہین۔ جیسے کردہ شو۔ پروردہ شو۔ نوشتہ شو۔

فائدہ۔ امر کے صیغون پر اکثر ب زائد ہوتی ہے۔

۴۔ نہی Prohibitive. وہ فعل ہے جسمین کسی کے نکرنیکا حکم ہو امر حاضر کے شروع مین م اور امر غائب اور متکلم کے اول مین ن زیادہ کرکے بناتے ہین جیسے مپرور۔ مکن۔ ایسا ہی مجہول م یا ن علامت مجہول یعنی شو پر لگاتے ہین۔ جیسے کردہ مشو پروردہ مشو نوشتہ مشو۔

معروف اور مجہول امر و نہی کی گردان

نام فعل	واحد غائب	جمع غائب	واحد حاضر	جمع حاضر	واحد متکلم	جمع متکلم
امر معروف	بکند	بکنند	بکن	بکنید	بکنم	بکنیم
امر مجہول	بکردہ شود	بکردہ شوند	بکردہ شو	بکردہ شوید	بکردہ شوم	بکردہ شویم
نہی معروف	نکند	نکنند	مکن	مکنید	نکنم	نکنیم
نہی مجہول	کردہ نشود	کردہ نشوند	کردہ مشو	کردہ مشوید	کردہ نشوم	کردہ نشویم

بقیہ ضروری مصادر مع انکے معنی اور مضارع کے

جستن	کودنا	جہد	خاستن	اٹھنا	خیزد
جستن	ڈھونڈھنا	جوید	خفتن	سونا	خسپد
چیدن	چننا	چیند	خواستن	چاہنا	خواہد

دادن	دینا	دہد	سپوختن	چبھونا - نکالنا	سپوزد
داشتن	رکھنا	دارد	ستائیدن	سراہنا - تعریف کرنا	ستاید
دانستن	جاننا	داند	ستودن	تعریف کرنا	ستاید
دوختن	سینا	دوزد	سرودن	گانا	سراید
دیدن	دیکھنا	بیند	سرشتن	گوندھنا	سرشد
ربودن	لیجانا - اچک لینا	رباید	سفتن	پرونا - بیدھنا	سنبد
رستن	چھوٹنا	رہد	سوختن	جلنا - جلانا	سوزد
رُستن	اُگنا	روید	سودن	پیسنا - گھسنا	ساید
رفتن	جانا - چلنا	رود	شایستن	لائق ہونا	شاید
رفتن	جھاڑو دینا	روبد	شتافتن	دوڑنا	شتابد
ریختن	گرنا - گرانا - ٹپکنا پھینکنا	ریزد	شدن	جانا - ہونا	شود
زادن	جننا	زاید	شستن	دھونا	شوید
زدن	مارنا	زند	شکستن	توڑنا - ٹوٹنا	شکند
زدودن	صیقل کرنا	زداید	شمردن	گننا	شمارد
زیستن	جینا	زید	شناختن	پہچاننا	شناسد
ساختن	بنانا - موافقت کرنا	سازد	شنیدن	سننا - سونگھنا	شنود
سپردن	سونپنا	سپارد	شیفتن	فریفتہ ہونا	شیبد

فرستادن	بھیجنا	فرستد	گزیدن	قبول کرنا، چن لینا	گزیند
فرسودن	گھسنا	فرساید	گسستن	ٹوٹنا - توڑنا	گسلد
فرمودن	فرمانا - حکم دینا	فرماید	گشتن	پھرنا - ہونا	گردد
فروختن	بیچنا	فروشد	گفتن	کہنا	گوید
فریفتن	فریب کھانا - فریب دینا	فریبد	گماشتن	مقرر کرنا	گمارد
کاستن	گھٹنا - گھٹانا	کاہد	ماندن	مشابہ ہونا	ماند
کاشتن	بونا	کارد	مردن	مرنا	میرد
کافتن	کھودنا	کاود	نشستن	بیٹھنا	نشیند
کردن	کرنا	کند	نگاشتن	لکھنا	نگارد
کشادن	کھلنا کھولنا	کشاید	نگریستن	دیکھنا	نگرد
کوفتن	کوٹنا	کوبد	نمودن	کرنا - دیکھنا - دکھانا	نماید
گداختن	پگھلنا - پگھلانا	گدازد	نواختن	سنوارنا - بجانا	نوازد
گذاشتن	چھوڑنا	گذارد	نوشتن	لپیٹنا	نوردد
گذشتن	گذرنا	گذرد	نوشتن	لکھنا	نویسد
گرفتن	لینا - پکڑنا	گیرد	نہادن	رکھنا	نہد
گریختن	بھاگنا	گریزد	ہشتن	چھوڑنا	ہلد
گریستن	رونا	گرید	یارستن	سکنا - طاقت رکھنا	یارد

پاقتن	پانا		پاید	

اسم مشتق کا بیان

اسم فاعل Active participle وہ اسم مشتق ہے جو اُس ذات کو ظاہر کرے جس سے فعل صادر ہو یا اس کے ساتھ قائم ہو۔ اُسکی دو قسمین ہین۔ قیاسی۔ سماعی۔

۱۔ **قیاسی** Regular. امر حاضر کے آخر حرف کو زیر دیکر اسکے بعد ندہ لگاکر بناتے ہین اور یہ ہ جمع کی حالت مین گاف سے بدلجاتی ہے جیسے کن سے کنندہ۔ کنندگان۔ رو سے روندہ روندگان۔ دہ سے دہندہ دہندگان۔ پر سے پرندہ پرندگان در سے درندہ درندگان۔

۲۔ **سماعی یا ترکیبی** Irregular. یہ کئی طرح پر بنتا ہے۔

(۱) امر حاضر کے آخر الف فاعلی بڑھانے سے جیسے گویا۔ دانا۔ بینا۔ رہا۔ رسا۔ گوارا۔

(۲) امر حاضر پر الف و نون فاعلی بڑھانے سے جیسے خواہان۔ نگران۔ باران۔ چسپان۔ گریزان۔ ترسان۔

(۳) امر حاضر پر کوئی اسم لانے سے۔ جیسے غریب نواز۔ کارساز۔ ادب آموز۔ دل آویز۔ دور اندیش۔ خیر خواہ۔

(۴) امر حاضر پر یا ماضی پر گار لگانے سے جیسے آموزگار۔ پرہیزگار
طلبگار۔ آموزگار۔ پروردگار۔ رستگار۔

۲- اسم مفعول Passive وہ اسم مشتق ہے جو اُس
ذات کو ظاہر کرے جسپر فعل واقع ہو۔ اُسکی بھی دو قسمیں ہیں
قیاسی۔ سماعی۔

۱- قیاسی۔ Regular. ماضی مطلق صیغہ واحد غائب کے
آخر حرف کو زیر دیکر اسکے بعد ہ زیادہ کرکے بناتے ہیں اور یہ
ہ بھی حالت جمع میں گاف سے بدل جاتی ہے۔ جیسے آزردہ۔
آزردگان۔ آشفتہ۔ آشفتگان۔ آفریدہ۔ آفریدگان۔ گرفتہ۔ گرفتگان
پروردہ پروردگان۔

۲- سماعی Irregular یہ کئی طرح پر بنتا ہے۔
(۱) امر حاضر کے آخر الف۔ مفعولی بڑھانے سے جیسے پذیرا
(۲) امر حاضر کے آخر الف ونون مفعولی بڑھانے سے۔
جیسے بریان۔
(۳) امر کے پہلے کسی اسم کے لانے سے۔ جیسے۔ دل پسند۔
مصلحت آمیز۔ پائمال۔ دست پرور۔ آدم زاد۔ دست آموز۔

۳- اسم حالیہ Present participle. وہ اسم مشتق ہے

جو فاعل یا مفعول کی حالت ظاہر کرے - امر حاضر کے آخر حروف کو زیر دیکر ان زیادہ کرکے بناتے ہیں جیسے - تابان - درخشان خندان گریان - افتان - خیزان -

۴ - اسم ظرف Adverbial noun. جس سے وقت یا جگہ سمجھی جاوے اسکی دو قسمیں ہیں - ظرف مکان - اور ظرف زمان -

۱ - ظرف مکان Adverb of place. امر حاضر پر کوئی اسم زیادہ کرنے سے یا کسی اسم کے بعد گاہ - وان - ستان کدہ اور غیرہ کلمات ظرفیت کے بڑھانے سے بنتا ہے - جیسے - زرخیز آب ریز - خوابگاہ - نشستگاہ - گلدان - عطردان - اور بستان - خارستان - آتشکدہ - میکدہ -

۲ - ظرف زمان Adverb of time کسی اسم زمان یا مصدر سے پہلے ہنگام یا اسم زمان کے بعد گاہ زیادہ کرکے بناتے ہیں جیسے سحرگاہ - چاشتگاہ - ہنگام سحر - ہنگام چاشت - ہنگام رفتن - ہنگام نشستن -

۵ - اسم آلہ Instrumental noun وہ ہے جو اوزار کے معنی ظاہر کرے - امر حاضر کے بعد ہ زیادہ کرکے یا امر سے پہلے کوئی اسم بڑھا کر بناتے ہیں - جیسے - پیمانہ - پالودہ - استرہ - تابہ

کوبہ - جاروب - بادکش - فتیلہ سوز - قطازن - قلم تراش - رومال - گلگیر -

۲ - حاصل مصدر Verbal noun. وہ ہے جو فعل کے اثر یا نتیجہ کو ظاہر کرے وہ کئی طرح پر بنتا ہے -

(۱) امر حاضر کے آخر کو مکسور کر کے اُسکے بعد شش زیادہ کرنے سے جیسے - سوزش - بارش - بخشش - سازش - آسائش آزمائش -

(۲) اسم فاعل یا اسم مفعول کے آخر یای مصدری بڑھانے سے جیسے دانائی - رسائی - رہائی - شناسائی - گویائی - نگرانی - آزردگی - آلودگی - ماندگی - خستگی - غنودگی - بوسیدگی -

(۳) ماضی اور امر کے ملانے سے - جیسے گفتگو - جستجو - بندوبست -

(۴) ماضی کے آخر میں ار زیادہ کرنے سے جیسے گفتار رفتار - دیدار - کردار -

(۵) امر کے آخر میں اک زیادہ کرنے سے جیسے خوراک پوشاک -

(۶) ماضی یا امر کے صیغے سے کبھی حاصل مصدر کا کام لیتے ہیں جیسے آرام - آشوب - آماس - انداز - پرہیز - خرید - ساخت

شکست۔ زد۔ افتاد۔ پندار۔

اسم جامد کا بیان

جامد کی دو قسمیں ہیں۔ نکرہ۔ معرفہ۔

۱۔ معرفہ Proper noun وہ اسم ہے جس سے خاص اور متعین چیز سمجھی جاوے جیسے زید۔ خالد۔ سعدی۔ نظامی۔ ابوالفضل۔ بشیر الدولہ۔

۲۔ نکرہ۔ Common noun. وہ اسم ہے جس سے خاص اور متعین چیز نہ سمجھی جاوے جیسے مرد۔ زن حیوان انسان سنگ۔ درخت

معرفہ کی سات قسمیں ہیں۔ علم۔ ضمیر۔ اسم اشارہ۔ اسم موصول۔ معہود۔ مضاف۔ ان پانچوں اقسام مذکورہ کی طرف۔ منادی۔

۱۔ علم Proper noun. وہ ہے جو کسی خاص چیز کا نام ہو جیسے آفتاب۔ ماہتاب۔ نیل۔ فرات۔ حامد۔ محمود۔ علم کئی طرح کے ہوتے ہیں

۱۔ کنیت Surname alias جو اب (باپ) ام (ماں) ابن (بیٹا) کی اضافت سے ہو۔ جیسے ابوالقاسم۔ ابوالحسن۔ ابن عباس۔ ابن خلدون۔ ام سلمہ۔ ام کلثوم۔

۲۔ خطاب۔ Title proper name. جو بادشاہ یا امرا کی طرف سے مقرر کیا جاتا ہے۔ جیسے شمس العلما۔ خان بہادر

حاذق الملک - ملک الشعراء - جواد الدولہ - ستارۂ ہند -

۳ - لقب .Cognomen جسمین کسی قسم کی صفت اور تعظیم نکلتی ہو - جیسے نور الدین لقب ہے جہانگیر کا - اورنگ زیب لقب ہے عالمگیر کا - بلبل شیراز لقب ہے شیخ سعدی کا - روئین تن لقب ہے اسفندیار کا -

۴ - تخلص .Poetical name جو شاعر اپنا مختصر نام شعروں مین رکھ لیتے ہین جیسے سعدی - فردوسی - انوری - جامی - نظامی - حافظ

۵ - عرف .Nickname نام مشہور کو کہتے ہین -

۶ - ضمیر .Pronoun ایک مختصر سا اسم ہے جو کسی اسم ظاہر کی جگہ بولا جاتا ہے - جس اسم کے بجاے یہ مختصر اسم آتا ہے اُسکو مرجع .Antecedent کہتے ہین اُسکی دو قسمین ہین متصل - منفصل -

۱ - متصل .Attached pronoun جو کلمہ سے ملی ہوئی آئے یعنی کلمہ کی جزو ہو جیسے گفتم - غلامم کی میم - کردی - رفتی کی ی ثامت - گفتت کی ت -

۲ - منفصل .Detached pronoun وہ ہے جو کلمہ سے علیحدہ ہو جیسے او رفت - کتاب تو - قلم شما - کلاہ من -

چونکہ یہ ضمیرین بجاے اسم کے آتی ہین اور اسم کی تین حالتین ہین اسلیے ان ضمیرون کی بھی تین حالتین ہین - فاعلی مفعولی اضافی

۱- فاعلی Pronoun in the nominative case وہ ہے جو کسی فعل کا فاعل یا مبتدا[1] ہو - جیسے گفتم - آمدند - رفتی - او موجود است - شما آمدید - کتاب تو کجاست -

۲- مفعولی Pronoun in the objective case وہ ہے جو کسی فعل کا مفعول ہو - جیسے اورا گفتہ بودم - شمارا نصیحت کردم - ترا ببازار فرستادہ بودم - دشنامم داد - نصیحتش کردم - چرا زوندش

۳- اضافی Pronoun in the possessive case وہ ہے جو مضاف یا حرف جر[2] کے بعد واقع ہو - جیسے دلم بگرفت - غلامم کجا است - سرش درد میکند - بدستت چیست - باو گفت - بجا ازانی فرمودند - کل سولہ ضمیرین ہین انمین سے دس متصل ہین اور چھ منفصل اور متصل مین سے پانچ فاعلی ہین اور پانچ مع میم کے مشترک ہین -

---

[1] جملہ اسمیہ کے دو جزو ہوتے ہین دوسرے جزو کی نسبت جس جزو کی طرف کیجاے اسکو مبتدا Subject کہتے ہین اور جس جزو کی نسبت کیجاے اسکو خبر Predicate کہتے ہین ۱۲

[2] حرف جر Prepositions جو معنی اسم کو فعل تک پہونچاتے ہین فارسی مین دہ گیارہ حروف ہین - از - در - بر - را - اندر - بے - بہر - براے - تا - با - ب - ۱۲

مفعولی اور اضافی جیسا کہ ذیل کے نقشوں سے ظاہر ہے۔

ا۔ ضمائر متصل کا نقشہ

اقسام	غائب		مخاطب		متکلم		مثالیں
ضمیر	واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع	
فاعلی	+	ند	ی	ید	م	یم	کرد۔ کردند۔ کردی۔ کردید کردم۔ کردیم
مفعولی	ش	شان	ت	تان	م	مان	دادش۔ دادشان۔ دادت۔ دادتان۔ دادم۔ دادمان
اضافی	ش	شان	ت	تان	م	مان	دلش دلشان دلت دلتان دلم دلمان

ضمائر منفصل کا نقشہ

اقسام	غائب		مخاطب		متکلم		مثالیں
ضمیر	واحد	جمع	واحد	جمع	واحد	جمع	
فاعلی	او	ایشان یا آنان یا اوشان	تو	شما	من	ما	او دید۔ ایشان دیدند۔ اوشان دیدند۔ تو دیدی۔ شما دیدید۔ من دیدم۔ ما دیدیم
مفعولی	اورا یا ویرا	ایشان را یا اوشان را	ترا	شمارا	مرا	مارا	اورا دید۔ ایشان را دیدند۔ ترا دید۔ شمارا دید۔ مرا دید۔ مارا دید۔
اضافی	او یا وے	ایشان یا اوشان	تو	شما	من	ما	دل او۔ دل ایشان۔ دل تو۔ دل شما۔ دل من۔ دل ما۔

نقشہ نمبر(۱) سے معلوم ہوگا کہ ضمیر متصل واحد غائب کے لیے
کوئی لفظ فارسی میں ظاہر نہیں ہے مگر اسمیں او پوشیدہ ہے۔
ہر فعل کے صیغۂ واحد غائب اور امر و نہی کے صیغۂ واحد حاضر میں
پوشیدہ آتی ہے اور دن میں ظاہر۔

۳۔ اسم اشارہ Demonstrative pronoun وہ اسم ہے
جس سے کسی چیز یا شخص یا مقام کی طرف اشارہ کیا جاسے جسکی
طرف اشارہ کریں اسکو مشار الیہ Noun 'demonstrated
کہتے ہیں اسکے لیے دو لفظیں مشہور ہیں این نزدیک کے لیے
اور آن دور کے لیے اسکی جمع حسب قاعدہ آتی ہے یعنی جاندار
کے لیے ان کے ساتھ آنان۔ اینان اور بے جان کے لیے
ہا کے ساتھ آنہا۔ اینہا۔ جیسے این آمد۔ اینان میروند۔ آنکس را
آواز بدہید۔ آنہا میروند۔ آنہا آمدند۔ اینہا خوردند۔

۴۔ اسم موصول Relative pronoun. وہ ناتمام اسم
ہے جسکے آگے ایک اور جملہ اُس کا بیان واقع ہو وہ جملہ صلہ
کہلاتا ہے صلہ اور موصول کے Relative clause.
درمیان کاف ضرور لاتے ہیں۔ موصول صلہ سے ملکر اس قابل
ہوتا ہے کہ کسی جملہ کا جزو ہوسکے یعنی فاعل یا مفعول یا مبتدا

یا خبر ہو سکے اور وہ جملہ جسکو صلہ کہتے ہیں اسمین ایک ضمیر ہوتی ہے جو اسم موصول کی جانب پھرتی ہے۔

(۱) ہرکہ۔ ہرکسیکہ۔ ہرآنکہ۔ ہرآنکس کہ۔ آنکہ۔ آنانکہ۔ اینکہ اینانکہ۔ آنکس کہ۔ آنکسانیکہ۔ انسان کے لیے آتا ہے جیسے قناعت کند ہرکہ نیک اختر ست۔ تواضع کند ہرکہ ہست آدمی۔ ہرکسکہ بد کرد نیکی ندید۔ آنانکہ شکایتم کردند رسوا شدند۔ آنکہ زید را کشتہ بود بگریخت۔ ہرآنکس کہ در بند حرص او فتاد۔ تمیز و بخیل آنکہ تا مشں بری۔

(۲) ہرچہ۔ ہرآنچہ۔ آنچہ۔ آنہاچہ۔ اینہاچہ۔ غیر انسان کے لیے آتا ہے۔ جیسے ہرچہ گفتی راست و درست بود۔ آنچہ گفتند عین صواب بود۔

(۳) اسم نکرہ واحد ہو یا جمع یای توصیفی اور کاف صلہ سے ملاکر اسم موصول بنتا ہے۔ جیسے کسیکہ۔ کسانیکہ۔ چیزیکہ۔ چیزہائیکہ۔ مثلاً کسانیکہ بد کردند نیکی ندیدند۔ کسیکہ نزد من آمدہ بود زید بود۔ چیزیکہ نزد من است بہتر است۔ چیزہائیکہ نزد ما بود ضائع گشت۔

۵ معہود Definite common noun. وہ دو ہیں ذہنی خارجی

ا۔ معہود ذہنی Definite common. وہ اسم ہے جو صرف

متکلم اور مخاطب کے ذہن مین متعین ہو جیسے لفظ دوست و دشمن وغیرہ سے کوئی خاص شخص مراد لیا جاے مثلاً امروز دوست من نیامد۔

معہود خارجی۔ وہ اسم ہے جسکو متکلم یا مخاطب کے سوا بات چیت کے قریب یا کسی اور وجہ سے اور لوگ بھی جانتے ہون جیسے برادر نامہربان سے عالمگیر کی مراد دارا شکوہ یا پیرادو سے مراد بخش ہے۔

۶۔ مضاف Possessive. چونکرہ معرفہ کے ان پانچون اقسام مذکورہ مین سے کسی کی طرف مضاف ہو وہ بھی معرفہ ہے۔ جیسے غلام زید۔ کتاب من۔ اسپ آن مرد ہمراہی شخصیکہ دیروز آمدہ بود۔ پسر اوست۔

۷۔ منادی Vocative. وہ ہے جو بذریعہ حرف ندا کے پکارا جاوے۔ جیسے اے مرد۔ اے زن۔ اے غلام۔

تذکیر و تانیث کا بیان

فارسی کے اسم اور صفت اور فعل اور ضمیر اور اسم اشارہ مین مذکر اور مونث کا فرق نہین ہے۔ جیسے پدر گفت۔ مادر گفت برادر بزرگ۔ خواہر بزرگ۔ او می گوید۔ عورت اور مرد

دونون کے لیے- آن مرد- آن زن-

جمع کا بیان

فارسی مین باعتبار گنتی کے اسم کی دو قسمین ہین-
واحد- جمع-

۱- واحد Singular وہ جو ایک کو بتلائے-

۲- جمع Plural وہ ہے جس سے ایک سے زائد چیزین سمجھی جائین- جمع دو طریقہ سے بنتی ہے-

(۱) جاندار کی جمع ان سے جیسے مرد کی جمع مردان- زن کی جمع زنان- اسپ کی اسپان- سگ کی سگان- کبوتر کی کبوتران- شیر کی شیران-

(۲) بیجان کی ہا سے جیسے گل کی گلہا- خار کی خارہا- شب کی شبہا-

اگر جاندار اسم کے آخر مین الف یا واو ہو تو علامت جمع سے پہلے ی زیادہ کرتے ہین جیسے دانایان- روستایان گدایان- خوشخویان- گردیان جنگجویان- اگر ہ ہو تو گاف سے بدل دیتے ہین جیسے بندگان- نویسندگان- آیندگان-

اگر بیجان اسم کے آخر مین الف یا واو ہو تو ی نہین لاتے

جیسے شنا ہا۔ بنا ہا۔ گفتگو ہا۔ بو ہا۔ اور اگر ہ ہو تو گر جاتی ہے جیسے جامہا۔ خامہا۔

فائدہ۔ کبھی جمع قاعدۂ مذکور کے خلاف بھی آتی ہے جیسے چشمان۔ ابروان۔ بازوان۔ خرہا۔ اسپہا۔

۲۔ کبھی فارسی الفاظ میں عربی کی علامت جمع ات یا لفظ۔ جات لگا کر جمع بناتے ہیں۔ جیسے بیگمات۔ نوازشات دستورات۔ نقشجات۔ کارخانجات۔ پروانجات۔ نوشتجات نامجات۔

السنة شرقية اسلامية